

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE ÕPPETOOL

**Soolatüügaste ravimisviisid eesti ja iiri rahvameditsiinis Jakob
Hurda kogu ja Iiri Folkloori Arhiivi materjalide põhjal**

magistriväitekiri

Ave Tupits

Juhendajad: *Dr.Phil* Ülo Valk
Ph.D. Cand. Bairbre Ní Fhloinn

Tartu 2004

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Rahvameditsiinist üldiselt	9
1.1. Soolatüügastest rahvameditsiinis	12
2. Soolatüükad eesti rahvameditsiinis	15
2.1. Ravimismeetoditest	17
2.2. Ravivahendid elusloodusest	19
2.2.1. Inimeselt ja inimkehalt	19
2.2.2. Loomadelt	19
2.2.3. Taimsed ravivahendid	21
2.3. Muud ravivahendid	23
2.4. Loitsud	26
2.5. Eesti materjali analüüs	28
3. Soolatüükad iiri rahvameditsiinis	31
3.1. Ravimismeetoditest	32
3.2. Ravivahendid elusloodusest	33
3.2.1. Inimeselt ja inimkehalt	33
3.2.2. Loomadelt	34
3.2.3. Taimsed ravivahendid	36
3.3. Muud ravivahendid	39
3.4. Loitsud	41
3.5. Iiri materjali analüüs	43
4. Võrdlusanalüüs	46
4.1. Pilguheit laiemasse konteksti	52
4.2. Mõned probleemid	53
5. Soolatüügaste käsitlusi Internetis	54
5.1. Eesti materjal http://www.neti.ee põhjal	54
5.2. Iiri matejal http://home.iol.ie põhjal	57
5.3. Lõpetuseks	60
Kokkuvõte	61
<i>Summary</i>	63

Kasutatud allikad	67
Lisad	72
Lisa 1	
Eesti kihelkondade kaart	
Soolatüükaid puudutavad tekstid Jakob Hurda kogust	
Lisa 2	
Iirimaa maakondade ja krahvkondade kaart	
Soolatüükaid puudutavad tekstid Iiri Rahvaluule Arhiivist	

SISSEJUHATUS

Tervis ja hea väljanägemine on olnud hinnatud nii kaasajal kui minevikus. Eesti rahvakultuuris osati tervist väärtustada, mida näitab rahvameditsiini kohta leiduvate arhiivitekste arvukus Eesti Rahvaluule Arhiivis. Et nahahaigused pole ainult tülikad, vaid ka silmatorkavad, on neile vastavalt tähelepanu pööratud.

Rahvameditsiin on pärimuskultuuri keerukas valdkond, mille paremaks mõistmiseks tuleb selle osiseid lähemalt uurida ja omavahel võrrelda, vaadata, mis on tõeliselt oluline ja millisena seda omas süsteemis on nähtud. Nähtused omandavad reljeefsuse millegi taustal, ühes meditsiinilises süsteemis tunnustatud ravimisviisid ei pruugi kehtida teises süsteemis (Veidemann 1987: 965).

Eesti materjali erijooned avalduvad selgemalt, kui lähtume võrdlevast perspektiivist. Et folkloor omab lokaalsest laiemat kandepinda ja leviala, on ootuspärane leida erinevate rahvaste usundilis-maagilistes töökspidamistes ja käitumises ühisjooni, mis ilmnevad ka rahvameditsiinis tuntud ravivõtetes. Seega pole üllatav, kui leiame sarnasusi nii kaugete maade rahvameditsiinis, kui seda on Eesti ja Iirimaa. Pealegi on neil sarnane ajalooline ja kultuuriline taust: mõlemat maad on valitsenud agressiivsed suurriigid, millest hoolimata on suudetud säilitada oma keel ja omanäoline kultuuripärand. Nii Eestit kui Iirimaad seob kuulumine euroopalikku kultuurikonteksti.

Käesoleva magistr töö eesmärk on jälgida, kuidas korreleeruvad eesti ja iiri rahvameditsiin ühe konkreetse nahahaiguse näitel ja vaadelda mõlema maa rahvameditsiini laiemas pärimuslikus kontekstis. Töö põhineb käsikirjalistel allikatel, mis pärinevad Eesti Rahvaluule Arhiivist Tartus ja Iiri Rahvaluule Arhiivist Dublinis.

Aastatel 2000-2002 sisestasin Eesti Kultuurkapitali toetusel Jakob Hurda kogu rahvameditsiinalast materjali Eesti Rahvaluule Arhiivi e-arhiivi. Läbi on töötatud kõik 162 köidet Jakob Hurda kogust. Leitud rahvameditsiinalased teated moodustavad tekstifaili mahuga 546 lehekülge, mis sisaldab arhiivitekste

mitmesuguste haiguste kohta, ravimisõpetusi, sõnumisi jne. Materjali lugedes süvenes minus huvi soolatüügaste rahvapäraste ravimisviiside vastu, millest kasvas välja käesolev magistriväitekiri. Et ainestik on erakordselt kirev, tekkis vajadus seda piirata, mistõttu valisin huviobjektiks need ravivõtted, milles ei kasutatud ravimtaimi.

Jakob Hurt alustas rahvaluule kogumist teatavasti juba 1860. aastatel. 1888. aastal esitas ta ajalehtedes „Postimees” ja „Olevik” üleskutse vanavara suurokogumiseks. Selleks vanavaraks olid murdematerjal, rahvalaulud, jutud, lühivormid, kombesed ja usund, sh ka rahvameditsiin. Ühtlasi jagas Hurt õpetusi, mida ja kuidas koguda ning avaldas juba kogutu kohta hulgaliselt aruandeid (Laar 1995: 150–152; Viidalepp 1980: 284–5).

Hurt võttis töö korraldamisel eeskujuna mitmetest oma kaasaegsetest ja toetus ka enda varasematele kogemustele. Suurokogumine kestis üleskutse esitamisest 1906. aastani ja registreeritud kaastööliste arv oli lõpuks 960 inimest. Koos kunagiste Eesti Kirjameeste Seltsi ja teistegi kaastöölistega oli Hurdal abilisi tegelikult veelgi rohkem. Kogumise tulemused on eesti kultuuri ja rahvaluule seisukohalt väärdamatult hinnalised. Lisaks sellele on Jakob Hurda töö pannud aluse kahele kultuuriasutusele Tartus – Eesti Rahva Muuseumile (1909) ja Eesti Rahvaluule Arhiivile (1927) (Viidalepp 1980: 282–290).

Asudes 2002. aasta sügisel Eesti Kultuurkapitali toetusel õppima Dublini Ülikooli (University College Dublin) Iirimaal, oli mul võimalik uurida, mida on soolatüügaste ravimisel kasutatud iiri rahvameditsiinis ja koguda ühtlasi ainetest magistritööks. Materjalide uurimise teiseks põhjuseks oli folkloristika õppeprogrammis kohustuslik uurimistöö.

Iiri arhiivitekstid pärinevad esiteks peamisest käsikirjade kogust (*Main Manuscripts*, jätkuv kogu), milles leidis soolatüügaste kohta uurimistööks liiga vähe tekste. Teiseks infoallikaks oli koolide käsikirjade kogu (*Schools' Manuscripts*, lõpetatud kogu), mis on aastatel 1937-1938 Iiri Folkloori Komisjoni (*Irish Folklore Commission*, praeguse Iiri folkloori osakonna eelkäija) juhtimisel läbiviidud kogumiskampaania tulemus. Käsikirjad sisaldavad kooliõpilaste poolt kogutud materjale oma kodupiirkonnast, tuginedes eelnevalt koostatud küsitluskavale (*Irish Folklore and Traditions* 1937).

Koolide käsikirjade kogu on korrastatud Iiri Vabariigi 26 maakonna kaupa. Kogumiskampaaniast jäid kõrvale Ulsteri piirkonna 6 maakonda: Derry, Antrim, Tyrone, Fermanagh, Armagh ja Down ehk Põhja-Iirimaa, mis 1930. aastate lõpuks kuulus juba Suurbritannia koosseisu. Geograafiliselt põhjapool asuv Donegali maakond kuulub Iiri Vabariiki.

Materjalidega tutvumiseks uurisin esiteks peamises käsikirjade kogus leiduvat. Seejärel valisin koolide kogu igast maakonnast (välja arvatud eelmainitud 6 maakonda Põhja-Iirimaal) juhuslikkuse alusel kaks käsikirja, kokku kogunes tekste 52 käsikirjast. Seni kogutud materjali paikapidavuse tõestamiseks ja kirjutatava töö hüpoteeilisuse vältimiseks oli otstarbekas keskenduda ühele piirkonnale.

Selleks piirkonnaks valisin Mayo maakonna Lääne-Iirimaal. Mayo on üks Iirimaa suurimaid maakondi ja tõenäosus leida läänepoolsete maakondade käsikirjadest mitte ainult ingliskeelset, vaid ka iirikeelset materjali, oli piisavalt suur. Eeldasin, et nii on tagatud uuritava ainese mitmekesisus. Ühtlasi pakkus huvi, kas kakskeelses materjalis esineb mingisuguseid erinevusi. Meenutame siinkohal, et domineeriv keel Iirimaal on pikemat aega olnud inglise keel. Iiri keele kasutuse järsu languse põhjustas näljahäda (1846–48) ja sellele järgnenud suur emigreerumislaine, peamiselt Ameerikasse (Schrier 1958: 3). Iiri folkloori Arhiivi on sellest hoolimata õnnestunud koguda hulgaliselt iirikeelseid tekste.

Kuna lisaks Mayo materjalidele vaatasin uskumuste ja kommete leviku jälgimiseks läbi ka ühe väiksema maakonna, Sligo, materjali, on lõplik läbiuuritud käsikirjade (peamine käsikirjade kogu, mainitud juhuslikult valitud ja kõik Mayo ja Sligo käsikirjad koolide kogust) arv 165. Seega on uurimisainese saamiseks nii eesti kui iiri folkloori osas läbi töötatud enam-vähem võrdne arv käsikirju.

Mayo maakonna materjalide analüüsist valmis nii ingliskeelne uurimus (Tupits 2003a), mille üks eksemplar paikneb Iiri folkloori osakonnas Dublin'is ja teine autori käes, kui ka eestikeelne artikkel (Tupits 2003b). Soolatüügaste ravi iiri rahvameditsiinis on veel käsitletud prof. Patricia Lysaght, kes 1975. aastal kirjutas selleteemalise lõputöö, kuid aja jooksul on uurimus kaduma läinud ja seda ei

õnnestunud Iiri folkloori osakonnast leida. Soolatüükaid on lühidalt käsitletud ka mõnedes üldrahvameditsiini alastes töödes (McClafferty 1979, Fallon 1994). Eesti rahvameditsiinis on nahahaigustega tegelenud nt Andra Veidemann ja Kristel Soomre.

Rahvameditsiini alane aines, millel käesolev töö põhineb, on vaid osa iiri ja eesti folklooris kogutust. Jakob Hurda kogu moodustab ainult ühe osa kõikidest eesti rahvaluulet käsitlevatest kogudest ja ka Iiri Folkloori Arhiivist on kasutatud vaid teatud hulk käsikirju. Ometi on uuritav materjalikogum sedavõrd suur, et laialivalgusest hoidumiseks tuli seada mõningad piirangud. Esiteks oli vaatluse all ainult selline materjal, mis oli kirja pandud märksõnade *soolatüükad*, *warts* ja *faithní* all. Teiseks jäi kõrvale iiri rahvameditsiinis laialdaselt kasutusel olev ravi pühadest kaevudest võetud veega, samuti süvendatud taimeravi uurimine nii eesti kui iiri materjalis. Mõlemat tüüpi ravitsemine hõlmab palju muudki peale soolatüügaste, moodustades omaette kompleksid.

Ravimtaimedele on käesolevas töös tähelepanu pööratud niivõrd, kui võrd neid soolatüükaid puudutavates teadetes ette juhtus. See kehtib nii eesti kui iiri materjali puhul. Siiski vaatlen kartuli, sibula jt taimsete ravivahendite kasutamise viise, kuna need on analoogsed mitmete muude ravivõtetega.

Käesoleva töö materjali esituses on eeskujul võetud nii George McClafferty magistriltööst (McClafferty 1979), kui ka Emer Fallon'i uurimustööst (Fallon 1994), mis on kirjutatud Iiri folkloori diplomiprogrammi raames. Mõlema töö käsikirjad asuvad Iiri folkloori osakonnas Dublin'is.

Lühidalt töö ülesehitusest. Sissejuhatusel järgnevas esimeses peatükis käsitletakse rahvameditsiini ja soolatüükaid üldiselt. Teises peatükis esitatakse loend eesti rahvameditsiinis kasutatavatest soolatüügaste ravivahenditest ja materjali analüüs. Kolmas peatükk kirjeldab analoogselt soolatüügaste ravi iiri rahvameditsiinis. Neljandas peatükis võetakse kokku mõlema maa arhiivimaterjalid, analüüsitakse nende ühisosi ja erinevusi. Viiendas peatükis heidetakse pilk Internetis leiduvale ainesele nii eesti kui iiri veebilehekülgedel. Seejärel esitatakse kokkuvõtte eesti keeles ja ingliskeelne resümee. Järgnevad lisad – esiteks Eesti kihelkonnakaart ja eestikeelne

arhiivimaterjal, teiseks Iirimaa maakondade ja krahvkondade kaart ja arhiivitekstid inglise ja iiri keeles. Iirikeelsete tekstide järel on esitatud lühitõlge inglise keelde.

Arhiiviteadete viidete korral on lühikese viitamissüsteemi puhul järgitud vastava maa traditsioone, eesti materjal on esitatud viisil: seeria lühend ja köite number, koma, lehekülje ja loendi number (nt H II 10, 289 (4)); iiri materjal aga viisil: seeria lühend ja köite number, koolon, lehekülje number (nt SMS 980: 128). Lisas olevate eesti arhiiviteadete viitamissüsteem on järgmine: seeria lühend ja köite number, lehekülje number < kihelkond, vald – koguja, sulgudes kogumise aasta. Iiri materjali esitusviis on: seeria lühend ja köite number: lehekülje number < maakond, krahvkond, vald.

Noteerituna on esitatud Mayo ja Sligo maakonna tekstid, kuna nii rohkearvuliste teadete täpseks ülestähendamiseks nappis aega ja vahendeid (tekstide otse arvutisse sisestamise võimaluse puudumine). Ülejäänud maakondade käsikirjadest leitud teated on esitatud võimalikult täpsel kujul, välja arvatud mõningane normaliseerimine iirikeelsete tekstide puhul, mille põhjuseks on sealne praktika. Lisas leiduvad eestikeelsed tekstid on arvutisse sisestanud Melika Kindel, Ell Vahtramäe ja Ave Tupits. Kui tekstide viidetes sisestamise kohta märge puudub, on teksti sisestajaks käesoleva töö autor.

Töö valmimise protsessi toetas rahaliselt Eesti Kultuurkapital. Kaasa on aidanud juhendajad Ülo Valk ja Bairbre Ní Fhloinn. Tänuavaldused kuuluvad veel Eesti Rahvaluule Arhiivi töötajatele Tartus ja Iiri folkloori osakonna töötajatele Dublinis, Mare Kõivale ja Renata Sõukandile näpunäidete eest, samuti kaasmagistrant Ülle Kärnerile innustavate vestluste eest.

1. RAHVAMEDITSIIINIST ÜLDISELT

Mõistet „rahvameditsiin” (inglise keeles *folk medicine*) kasutas esimesena trükisõnas briti antropoloog William George Black 19. sajandi lõpupoolel. Kuna rahvameditsiin on vanem kui akadeemiline meditsiin ja hõlmab endas nii eneseravi kui ka ravitsejate tegevust, tuleks seda vaadata kui kõikide meditsiiniliste praktikate algallikat. Ühtlasi hõlmab rahvameditsiin endas väga erinevaid uurimisalasid – antropoloogiat, religiooni, botaanikat ja zooloogiat ning farmaatsiat (Hatfield 2003: xvii).

Rahvameditsiinis on nii usundilisi kui ka maagilisi käitumisjooni, viimased on siiski rohkem esiplaanil. Usundilisele käitumisele on teatavasti omased ohvrid ja palved (Honko & Pentikäinen 1997: 73), ravipraktikas on aga mitmesuguste ravivahendite matmine vaadeldav ohverdamisena ja nii mõnedki loitsud on tegelikult kristlikud palved loitsu funktsioonis.

Maagias kasutatakse eesmärgi saavutamiseks, antud kontekstis haiguse kadumiseks, kindlaid skeeme. See, mis ei toimi, hüljatakse, või võetakse kasutusele midagi uut (Honko & Pentikäinen 1997: 73). Selline praktika põhjendaks soolatüügaste ravi mitmekesisust – ebaefektiivseks osunud ravivahendi asemel katsetatakse uusi, mis suurendab folkloorset varieeruvust. Rahvameditsiinis kasutatakse teisisõnu teatud kindlaid süsteeme ja eeldatavasti on arhiivikäsikirjades talletatud meetodid enamasti äraproovitud ning traditsioonikandja seisukohalt toimivad.

Don Yoder jagab rahvameditsiini kahte suuremasse kategooriasse: looduslik ja maagilis-religioosne rahvameditsiin. Looduslik rahvameditsiin kujutab endast ravi taimede, mineraalide ja loomsete vahenditega. Maagilis-religioosnes rahvameditsiinis kasutatakse loitse, religioosse iseloomuga sõnu ja tegevusi (Yoder 1972: 192). Sellise jaotuse kohaselt lahterdub soolatüügaste ravi materjali järgi nii loodusliku kui ka maagilis-religioosse rahvameditsiini alla.

Mitmed autorid on rõhutanud veel rahvameditsiini ühiskondlikku loomust, tõeses esiplaanile kollektiivi ja indiviidi (ravija) suhted. Ravija olemasolu oli kogukonna

tervise ja eksisteerimise seisukohalt tähtis, ravijat usaldati ja tema autoriteedile toetuti (Veidemann 1987, Yoder 1972: 204–206; Honko 1962–63: 296–299). Vajadus ravija järele on eriti silmapaistev olukorras, kus akadeemiline meditsiiniline abi on rahvale raskesti kättesaadav ja suhtumine koolitatud arstidesse umbusklik (Põvvat 1992: 48). Ometi on nii rahvameditsiin kui teaduslik praktika ajaloos käsikäes ja kõrvuti eksisteerinud (Hatfield 2003: xvii; Põvvat 1992: 48) ning käesoleva töö autori tähelepanekute järgi jätkub (kohati isegi süveneb) selline koeksisteerimine tänini.

Vaadeldes seda, mida öeldakse haiguste kohta Jakob Hurda kogus, selguvad järgmised tõekspidamised:

Kust tõbi tulnud? Haigus hakkanud? 1)maast saanud! 2)küünlast! (Tõnise vak. - Kurat) 3)Kurja inimese tehtud! 4)Jumala nuhtlus. – H III 15, 605 (17, 1) < Vändra khk.

Kõikide tõbede eest hoitmiseks kivi pealt kus hauk sees veet ja pestakse käsi ehk kus haikus külles siis peab see ära paranema – H II 49, 1007 (116) < Kolga-Jaani khk. - J. Lobjak (1894).

Kui võõrasse kirikusse minnakse, siis peab sellest samast uksest kus sisse minnakse jälle välja tulema, muidu võib santi haigust külgi saada. – H III 25, 241 (226) < Viljandi < Valjala khk., Lõune v. - Johann Evert (1895).

Kõigis kolmes teates on märgata universaalsust, eriti kahes esimeses tekstis. Haigus võib külge hakata mitmetel põhjustel, nt maast (tegelikult ka tuulest, veest), haiguse võib põhjustada eksimus ja/või lugupidamatu käitumine tõnnivaka suhtes, keegi kuri inimene võib teisele haiguse külge saata ja ka Jumal võib karistada haigusega. Veega pesemine on ravimises (sh soolatüügaste puhul) üks lihtsamaid ja käepärasemaid meetodeid, kirikuga seonduvale viidatakse veel allpool.

Nahahaiguste kohta leidsid Hurda kogus järgmised teated:

Naha haiguste, Leetre, Rõuge j.m. on olnud, lastele antud küpsetud erineid ja see aidanud kõik muud apteeki ja tohtri rohud olnud tundmata asjad. – H II 33, 188 (1) < Peterburi kub., Jamburi kr., Sagooritsa m. < Simuna - Juhan Silbergleich (1889).

Kes naha haiguses on, see peab muti mullaga ennast puhtaks pesema. – H II 38, 496 (12) < Rakvere - Friedrich Kraas (1892).

Kui lapste sündimise ajal pisut soola ahju visatakse, siis saavad see laps iialgi kärna tõbesse jääma. – H III 27, 411 (25) < Halliste khk., Uue-Kariste

Nii herved, sool kui muld on soolatüügaste raviks kasutatavad elemendid. Kui tähelepanelikumalt vaadata, on kõik kolm ka otseselt maaga seotud, vihjates nii ehk arusaamale, et haigused tulevad maast. Kõige otsesemalt on soolatüügaste raviga seotud tekst soola ahju viskamise protseduurist, mis antud juhul on ilmselt mõeldud haiguse ennetustõrjeks kõige varasemas võimalikus staadiumis.

Kes kassi lakutud riista seest kõige enne sööb, see jääb naha haigusesse. – H II 43, 542 (11) < Kolga-Jaani khk. - K.F. (1893).

Suplemine enne Jüri päeva kautab kõik naha haigused – H II 53, 341 (7) < Viru-Jaagupi khk - J. Ant (1895).

Enne Jüri päevä ärä matertet nõglu uisa pääge vajotemine om ää mitme taoleste naha aiguste vastu. – H III 6, 675 (7) < Paistu khk, Heimtali v. - Liisa Lepik (1889).

Uskumus, et kassi keel annab haigusi, on eesti rahvameditsiinis üsna laialt levinud. Sama valdav on enda ravimine enne jüripäeva – siinsetes tekstides on raviks suplemine või ussi peaga haigele kohale vajutamine. Viimane on omakorda maagiline toiming, kuna uss on rahvaluules erilise staatusega.

Kui naisterahvast misgid naha haigust oled saand siis kaub see kohe ära kui naisterahva särgi saba sisse tulise kerikse kivi paned ja sellega haiged kohta autad. – H III 23, 626 (10) < Poolamaa < Kose, Rapla – T. Viedemann (1896).

Kui midagi viga on (nagu kärnad või sügelasid) ei tohi kirikusse minna, siis ei saa neist tervel elu ajal lahti. – H III 25, 241 (225) < Viljandi < Valjala khk., Lõune v. - Johann Evert (1895).

On sinul kuri haigus, kärnad, paised j.n.e. Siis mine (suvel) jõkke – pese jõe rohuga, saada takka kätt alla vet ja ütle: Kui vesi toond, siis vesi viigu – siis mine tuule kätte, – katsu haiget kohta ja pilli igale nelja külje poole kätt ning hüia jälle: Kui tuul toond, siis tuul viigu. - viimaks suru haigust vastu maad ja räägi jälle Kui maa toond siis maa viigu! ning iga ütlemise juures ütle: Isa, pojuke, püha vaimuke, aamen!+++ – H IV 2, 592/3 (156) < Uue-Vändra khk. - Karl Bender (1886/9).

Siinse esimese teksti juures tekib mõte, kas naisterahvalt haiguse saamine viitab kuidagi patriarhaalsele tõekspidamisele nahahaiguste päritolust ja kas peaks samamoodi toimima, kui haigus on meesterahvalt saadud. Mitmes teates on mainitud kirikut, seega näib, et kirikuga on seotud laiem ravimaagiline käitumine.

Eriti markantne on viimane tekst, kus on ära toodud terve keeruline lausumiste ja toimingute kompleks, millest lisaks sõnumistele ei puudu ka kinnitus ühtlasi nii kristlike kui rahvapäraste traditsioonide järgi – palve ja kolm ristimärki. Kõikides teadetes on niisiis näha üldisi tõekspidamisi ja viiteid maagilisele mõtlemisele.

1.1. Soolatüügastest rahvameditsiinis

Rahvameditsiinilist käitumist analüüsides võime selle taandada üksikutele tegudele, mille põhjuseks on kavatsused (Kamppinen 1989: 25–6). Sellelt lähtekohalt kerkivad üles mitmed hüpoteetilised küsimused, mida võidi mõelda soolatüügaste ravi otsimisel. Esiteks on ilmselge, et kavatsuseks on soolatüüka kaotamine. Esimene küsimus on seega: kuidas? Sellest tuleneb omakorda terve rida küsimusi:

milline soolatüügas välja näeb? – suur, väike, kõva, pehme jne;

kas tüügas sarnaneb millelegi?;

kas tüügas ilmub pärast millegi konkreetse tegemist?;

kas tüükale sarnanevat asja saab raviks kasutada (ning kust seda saada)?;

millised on teised sarnased haigused ning mida kasutatakse nende raviks?;

millised on muud üldtuntud ravivahendid, mida kasutada annab?

Põhimõtteliselt võib siin kõige esimeseks kavatsuseks pidada hoopiski soovi hea välja näha või vähemalt soovi silmatorkavatest nahaprobleemidest vabaneda. Kuigi esitatud küsimused on hüpoteetilised ja tuletatud folkloori kirjapanekutele tuginedes, peaksid järgnevates peatükkides leiduvad loetelud andma vastuse siinkohal toodud küsimustele.

Soolatüükad põhjustavad nende omanikule, enamasti just lastele, ebamugavust ja piinlikkustki. Nii on soolatüügaste ravimiseks rahvameditsiinis kasutatud tervet müriaadi vahendeid. Gabrielle Hatfield oletab, et kuna soolatüükad ei kujutanud endast surmahaigust, ilmusid ja kadusid silmnähtava põhjuseta ja allusid igasugusele

ravile, andis see ühtlasi ideaalse võimaluse eksperimenteerimiseks (Hatfield 2003: 363).

Patrick Logan, meditsiinidoktor ja University College Dublin'i vilistlane, mitmete populaarteaduslike raamatute autor, märgib samuti, et soolatüügaste raviks kasutatakse kõike, mis on lihtne, odav ja üsna efektiivne ning sellise laia valiku tagapõhjaks on hea psühhoteraapia (Logan 1972: 118, vt ka Hatfield 2003: 364).

Lauri Honko oma artiklis *Rahvameditsiini efektiivsusest (On the Effectivity of Folk Medicine)* käsitleb omakorda platseebofenomeni, tõstes esile fakti, et kui arst on veendunud ravimi efektiivsuses, tagab see patsiendi usu ravimisse ja ühtlasi patsiendi tervenemise (Honko 1962/3: 294). Sama usk kehtib ka rahvameditsiinis, sealhulgas soolatüügaste ravis.

Logan jaotab soolatüügaste ravimisviisid järgmiselt: 1) suretamine, 2) sümboolne pesemine, 3) soolatüügaste teisele ülekandmine. Selliseid ravimisvõtteid on leitud ka anglo-saksi maagiast (Logan 1972: 118, 121). Võib siiski oletada, et ainus kategooria, mis haige jaoks kehtis (ja siiani kehtib), on haigusest lahtisaamine. Eriti leidlikud on soolatüügaste vastu võitlemisel olnud lapsed (Opie 1959: 118).

Rahvameditsiinis ja selle võtete kasutamises on midagi üldinimlikku. Me kõik oleme huvitatud heast tervisest ja selle püsimisest, igatahes on raske ette kujutada kedagi, kes tahaks elupäevi haigena veeta. Sellelt lähtekohalt on rahvameditsiini-alast teavet tõenäoliselt ka arhiividesse kogutud ja uuritud. Lisaks on kogujaid ilmselt köitnud materjali folkloorne külg ning soov talletada eriskummalist ja hariduse levikuga kaduvat „ebaasku”.

Oskus erinevate vahenditega ravida ja ravimisviisile vastavalt käituda anti rahvatraditsioonis edasi nii suuliselt kui ka praktiliselt ja ilmselt olid edasiandjateks peres või ühiskonnas autoriteetsed inimesed. Sest kui õpetust ei anta edasi piisavalt veenvalt ja usutavalt, kui suured on siis šansid, et see oskus põlvest-põlve edasi kandub, et seda kasutatakse ja et see lõpuks folkloristide „töölauale” satub? Lisaks on antud pärimuse kandjateks ja levitajateks tõenäoliselt olnud need, kellel oli probleeme soolatüügastest lahtisaamisega. Nii võib pärimusrühma ehk „rahva” ühiseks

defineerimistunnuseks (Dundes 2002: 17–18) võtta koguni soolatüügaste olemasolu. See rühm on piirideta ning traditsioonide põhiosa on üsna laialt tuntud.

2. SOOLATÜÜKAD EESTI RAHVAMEDITSIINIS

Hurda kogus leidus andmeid soolatüügaste ja nende ravi kohta 94 käsikirjas. Arhiivimaterjalide järgi olid soolatüükad üsna tavaline probleem. Tekstides sisaldub ka parajal määral „segast” ja kattuvat materjali – tihtipeale pakutakse mitme haiguse puhul ühesugust ravi või samastatakse erinevad nahaprobleemid – siin nt on samastatud käsna ja tüükad, kuid sarnasusi tuleb ette ka sammaspoole või mõne muu nahahaiguse ravis.

Ühes arhiiviteates on öeldud, et maa-aluste ehk maast-saanud haiguste sekka loeti paised, vistrikud, sügelised, koeranaelad, soolatüükad, sammaspool ja veiseröögatis. Nende raviks kasutati mitmesuguseid maarohtusid, preesilt hõbeda kaapimist jne (H II 20, 814 (1)). Teisalt arvati, et kui kuskil keha peal on käsna ja inimene ise seda ei näe, on tegu õnnekäsna, mida ei tohi kaotada (H II 31, 233 (45)). Soolatüügaste ravimiseks kasutatavad vahendid on mitmekesised, samas on ka selgelt esiletõusvaid „turuliidreid”, nagu näiteks ravi soolaga, kuuvalgel soolatüügaste hõõrumine ja veega pesemine.

Keeleliselt tähistatakse soolatüükaid mitmeti – (hane)suletüid, sulutüid/tüüd, visked, soolatüükad, soolatüvikad. Soolatüügaste seostamine linnusulgedega jääb geograafiliselt rohkem edela-lääne suunda – Audru khk, Tõstamaa khk, Saaremaa, Muhu. Mainitakse ka käsnu, kärnu, vistrikke ja koeranastikuid, kusjuures ravimisviisid jäävad tihti samaks ning mõnes teates on haigused omavahel võrdsustatud, nt soolatüügast on antud lisaks sulgudes.

Selline võrdsustus võib hoopiski olla koguja- ja mitte informandipoolne. Seda on aga tagantjärele enamasti võimatu täpsustada ja kontrollida. Samas võib oletada, et erinevate väiksemate nahahaiguste vahel suurt vahet ei tehtud, peaasi, et ravi mõjus ja kui mingi konkreetne abinõu oli teada, miks ei võidud seda siis rakendada mitme haiguse puhul? Täiesti võrdväärsetena on käesolevas töös siiski aktsepteeritud tekste, kus omavahel on võrdsustatud käsna ja soolatüükad. Kärnade, eriti aga koeranaelte puhul jääb siiski ruumi kahtlustele.

Teadetes põhjendatakse muu hulgas seda, kuidas või mille tagajärjel soolatüügas tekib. Alljärgnevas loendis on ära toodud ka mõned viitetekstid. Üks tavalisimaid põhjusi on, kui keegi soola tulle viskab (H II 16, 702) või kui teist soolaga või soolasega visatakse (nt H II 20, 520 (11), H II 21, 324 (10)). Ühel juhul on täpsustatud, et kui teist inimest neljapäeva õhtul soolaga visata, tekivad tüükad (H II 38, 495). Lapsele võivad soolatüükad tekkida, kui lapseootel ema on soola tulle pillanud ja kuuleb põlemise raginat või kui lapsed koerusest soola tulle loobivad (H II 39, 742). Samuti on tüügaste tekkepõhjusena mainitud soola varastamist (H II 27, 385 (47)).

Soolatüükaid saavad need, kes üksteist hernestega viskavad (H II 47, 619 (91), H III 13, 421 (20) – ravi mitmesugune) või kui süüakse maas kasvama läinud herneid (H II 57, 446 (30) – ravi mitmesugune). Samuti on põhjuseks risttee pealt leitud raha üleskorjamine (H II 57, 446 (31)) ja teisele antakse tüükaid silgusabaga palja ihu peale lüües (H II 57, 465 (8)). Hane tiivaga ei tohi teist lüüa (H III 5, 58 (15) < Saaremaa) ega sulgi tulle visata (H IV 6, 579 (28) < Muhu) – Muhus on vasturaviks pakutud soola või 9 odratera üle õla tulle viskamist. Ka nõudepesu nuustikuga ei tohi käsi pesta (H III 7, 441 (15)), teise silmadesse ei tohi sülitada (H IV 6, 583 (39)) ega teise käe pealt soolatüükaid lugeda (H III 16, 42 (4)).

Erijuhuks on teade, et kui loom inimese peale röögib, siis peab teda lööma, et vältida soolatüügaste saamist (H II 41, 24 (9)). Looma röökimine on aga tavaliselt sammaspoole ehk veiseröögatise tekkepõhjus, kuigi tõrjevahendiks on sel juhul enamasti vasturöökimine.

Soolatüügaste ärahoidmiseks soovitatakse võõras saunas enne vihtlemist peotäis soola kerisele visata, et midagi külge ei hakkaks (H III 26, 187 (17)) või kui teistel nahahaigus on, tuleb vasaku jalaga sauna astuda, enne sauna minemist vihaleht suhu panna ja väljumiseni suus hoida (H III 26, 187/8 (19)). Samamoodi on nahahaiguse korral võimalik saunast abi saada, kui vihaga kolm korda pahema jala kannalla lüüa (H III 11, 755 (17)).

Paljud eelpool toodud arhiivitekstid viitavad haiguse nakkuslikule iseloomule. Kuigi tekstides seda otsesõnu ei öelda, mõisteti väga hästi, et kelleltki teiselt või ka milleltki võib endale soolatüükad külge saada ja see teadmine on ilmselt paljuski mõjutanud ravivahendite valikut ja läbiviidavaid protseduure, milleni jõutakse edaspidi.

Loendid siin ja järgnevas peatükis on esitatud järgmiselt: esiteks viidatakse üldistele ravimeetoditele, seejärel tuuakse loend ravivahenditest elusloodusest, mille alla kuuluvad inimkehaga või üldse inimesega seotu, ravimine loomade ja loomsete produktidega ning taimsetel alustel põhinevad ravivahendid. Seejärel esitatakse ravivahendid eluta loodusest ja lõpuks käsitletakse loitse. Jooksvalt viidatakse näitetekstidele, mille arv ei näita siiski ravivahendi tegeliku kasutamise arvukust.

2.1. Ravimismeetoditest

Siin toodud ravimismeetodid on lühike kirjeldus sellest, mida arhiivitekstide järgi soolatüügaste vastu on kasutatud. Peale ravimeetodite viidatakse mitmetele ravivahenditele, mille kasutamise juures on muuhulgas oluline siiras usk ravi toimemehhanismi (H I 2, 490 (15)).

Ravimine kuuvalgel

Soolatüükaid võis esiteks lihtsalt kuule näidata (H II 15, 378 (9)) või kolmel neljapäeva õhtul kuule näidata, peale sülitada ja pühkida (H II 53, 651 (27)). Kolm ööd järjestikku tuleb neid kohti, kus tüükad asuvad, ukse- või aknaaugust paistva kuu valgel hõõruda (H I 2, 490 (15)). Haiget kohta tuleb kuuvalgel muljuda, sama ravi on pakutud ka kidi kohta (H I 3, 160 (3)). Ühes teates on märkus, et tüükaid pesti just nimelt kuuvalgega ja mitte veega (H I 5, 212 (48)).

Koeranästikute (soolatüügaste) ravimisel on soovitatud õhtul täiskuu valgel haiget kohta kuupaistel hoida ja selle seina vastu hõõruda, kuhu kuu peale paistab (H II 7, 840 (3)). Kuuvalguses põrandalt võetud prügi või õlgedega võib tüükaid hõõruda (H II 59, 528 (2); H II 65, 679 (11)). Täiskuu ajal võeti kuuvalget nagu vett pihku ja hõõruti tüügastega kaetud kohti (H II 10, 289 (3)). Võib ka lihtsalt õue minna ning imiteerida kuuvalguse võtmist ja sellega tüügaste pesemist (H II 15, 115 (31)).

Kirikuga seotud meetodid

Soolatüükaid tuleb kiriku seespoolse seina vastu nühkida (H I 7, 395 (2)). Võib ka kiriku nurga külge hõõruda (H I 10, 61 (2)). Selle käega, kus soolatüükad küljes, tuleb kiriku nurka tõsta (H II 40, 1103 (2)), soovitatakse ka salaja soolatüükaid vastu sisemist kirikumüüri (H II 40, 887, 64)) või kantsli kohal vastu müüri hõõruda (H II 49, 753/4 (171)). Kirikusse minnes tuleb käe või sõrmega kiriku ukse kõrval kolm risti tõmmata (H III 15, 31 (13)).

Ravimine ristteel

Kolme teecharu ristumiskohal tuleb igale teelahkmele haige kohaga kolm risti teha (H III 15, 31 (13)). Mitmetes tekstides on öeldud, et puupulki vmt tuleb ristteele maha visata, kust kergeusklikud möödujad tüükad endaga kaasa võiksid viia.

Lugemine

Soolatüügaste ravina võib iga tüüka kohal vanakuu neljapäeva õhtul lugeda – “*üks, kaks, kolm*” ja samal ajal näpuga peale vajutada (H II 57, 271 (79); H III 18, 219 (1)). Variandina võib üheksani lugeda ja tüükale iga kord vajutada, siis veel verd nartsu sisse võtta ja narts niiskesse kohta mädanema jätta (H III 18, 219 (5)). Samuti kadusid soolatüükad, kui neid igal hommikul ja õhtul üle lugeda (H III 31, 594 (13)).

Lõikamine

Noaga tuleb tüükast tükk ära lõigata ja maha matta (H II 57, 272 (84)). Võib ka habemenoaga lõigata ja soolaga hõõruda (H II 49, 753/4 (171)) või tüügas risti katki lõigata ja kriiti sisse panna (H III 18, 219 (4)).

Lisaks eelpool toodule praktiseeritakse soolatüügaste kaotamist analoogiamaagia põhimõttel, kui ravivahend maetakse või visatakse kuhugi mädanema ning eeldatakse, et kui kasutatu hävineb, kaovad ka soolatüükad. Samuti on valdav niidi või (juukse)karva sidumine tüüka ümber, mis järgib ühest küljest tüügaste lõikamise põhimõtet, teisest küljest on see viis soolatüükaid närvtada.

2.2. Ravivahendid elusloodusest

2.2.1. Inimeselt ja inimkehalt

Teine inimene

Pahaaimamatul inimesel peab laskma tüükaid lugeda, seejärel sülitades ütleva: „*Nassud sulle ja minno käed puhtaks*” ning lugeja juurest ruttu ära jooksuma (H II 27, 969 (28)). Soolatüükad kaovad, kui ema esimene tütar seljataga erepunasele lõngale iga tüüka jaoks üheksa sõlme teeb ning seda lõnga tuleb mädanemiseni toa nurga all mulla sees hoida (H II 40, 1103 (4)). Kui kaks inimest mööda teed lähevad, tuleb hõigata: „*Võtke kolmas ka üten!*” (H II 44, 403 (8)). Kui soolatüükaid palju on, tuleb üks neist katki teha ja rahvarohkes kohas veri kellegi riiete vastu nühkida (H II 54, 562 (35)).

Surnu

Surnu sõrmega tuleb kolm korda soolatüükaid vaotada (H I 7, 395 (2)). Siin võib ehk kahelda, kuivõrd on surnu eluslooduse osa, kuid töö autori meelest kuulub lahkunu senikaua inimühiskonda, kuni teda veel maha maetud ei ole ning vaevalt et keegi antud ravi eesmärgil surnut üles kaevama läks.

Sülg

Mitme ravi täienduseks soovitatakse sülg kasutada, nt niipalju kordi vastu tuult sülitada, palju niidil sõlmi sees on (H III 14, 686 (5)). Samuti võib sülitades sõnuda (H II 27, 969 (28)) või lihtsalt rohkelt tüügastele peale süljata ja viiskanda teha (H II 55, 52 (2)).

2.2.2. Loomadelt

Rohutirts

Rohuritsu hammustamine pidi soolatüüka kaotama (H I 5, 212 (59); H II 22, 189 (39); H II 68, 792 (19); H III 13, 447 (2)). Ühes teates on humoorikalt mainitud, et sellel rohutirtsul peab hea kõva hammas olema (H II 18, 861 (4)). Üldse olevat rohutirtsul kahte sorti rohtu – kollane on tervise rohi, must haiguse rohi. Vastavat rohtu eritab rohutirts aga kohtlemise järgi – kui palutakse, annab ta tervistavat, kui aga rohutirtsule liiga tehakse, siis haigust tekitavat eritist (H III 28, 722 (8)).

Siga

Tuleb vaadata, mille vastu siga end hommikul pärast ärkamist nühib ja haiget kohta sama koha vastu hõõruda (H II 56, 620 (12)). Seda tuleb teha salaja ja kätt ei tohi seejärel pesta (H II 39, 740 (694)). Ühe teate kohaselt peab siga musta värvi olema (H II 41, 185 (1)).

Kala

Soolatüügastest vabanemiseks on soovitatud neid ka värsket kalamaksaga hõõruda (H II 57, 264 (61)). Veel võib käsnu kolme räime peaga, igapähega kolm korda, vajutada ja põhja poole aia tugiteiba alla matta (H III 20, 731 (28); H III 28, 223 (36)).

Linnu sulg

Soolatüügaste vastu võib kusagilt maast linnusule võtta, tüügas veriseks torgata ja sulg samamoodi maha panna, nagu ta enne oli (H III 3, 518 (3)).

Sabajõhv

Soolatüüka võib hobuse sabajõhviga kinni siduda (H III 13, 421 (20)).

Looma keel

Soolatüükaid määriti koorega ja lasti koeral lakkuda, sest koera suus on üheksa rohtu, aga kassi suus üheksa tõbe (H II 10, 289 (4)).

Looma higi

Mitmes teates mainitakse, et soolatüükaid saab ka hobusehigiga määrida (H II 57, 535 (25); H II 71, 643 (43)).

Looma sülg

Looma lõugadest tilkuvast süljest tuleb lasta kolm tilka tüükale kukkuda (H II 15, 378 (9)). Ka võib selle veega tüükaid pesta, mille (must) hobune (peale joomist) keelega suust välja ajab (H II 27, 390 (87); H II 27, 530 (52); H III 18, 219 (2)).

Looma väljaheited

Mitmel korral on öeldud, et soolatüükaid võib pesta selle veega, mis looma sõnniku peale on kogunenud (H II 10, 289 (2); H II 40, 454 (31)). Soolatüükaid võib koera

kusega pesta (H II 18, 601/2 (2)). Tuleb vaadata, kui koer kadaka oksale kuseb, sellega soolatüükaid nühkida ja kätt mõnda aega mitte pesta (H II 39, 740/1 (695)).

Liha

Soolatüükaid peab värsket lihaga hõõruda, siis liha sõnnikuhunnikusse matma, nii et loomad seda kätte ei saa. Kui liha on mädanenud, kaovad ka soolatüükad (H I 5, 151 (5)). Ka võib soolatüüka ära lõigata ja värsket veiselihaga hõõruda (H II 41, 185 (3)). Veel võeti tükk liha, vajutati seitse korda ja maeti põhja poole maa sisse (H II 46, 636 (108)). Perenaise tagant võis liha varastada, sellega tüükaid vajutada ja ukسلäve alla mädanema jätta. Sellest ei tohi aga enne rääkida, kui tüükad kadunud on (H II 54, 560 (20)).

Veel ühe variandina tuleb varastatud lihaga kolm korda iga tüügast vajutada ja lihatükk sõnnikusse matta, kuni ta mädaneb. Liha ei tohi selle teate kohaselt sealiha olla (H II 57, 268 (72)), kuigi väidetakse ka vastupidist – tüükaid tuleb rasvase sealiha tüügiga hõõruda ning tükk niisugusse kohta panna, kus ta ära mädaneb (H IV 9, 179 (4)). Teiste nägemata tuleb tapetava looma küljest tükk liha võtta, igat käsna vajutada ja lihatükk kivi alla matta (H III 6, 697 (4)).

Searasv

Kaduneljäpäeva õhtul tuleb tükk searasva võtta, sellega tüükaid hõõruda ja nii kõvasti aiarioigaste vahele panna, et linnud seda välja ei tõmbaks, vaid ainult nokkida saaks (H III 5, 585 (11)).

2.2.3. Taimsed ravivahendid

Vereurmaroht

Taim, millega Hurda kogu teadete järgi soolatüükaid ravida saab, on vereurmaroht. Taim tuleb katki murda ja mahla tüügastele panna (H II 10, 289/90 (6); H II 40, 1103 (5); (H II 57, 265 (65))).

Puu

Võtta sile kadakakepp, lõigata sisse niipalju sälke kui on käsnu (soolatüükaid), visata kolme tee harule; kepi ülesvõtjale jäävad tüükad (H I 2, 319 (53)). Ka toorele leppapuule võib vana kuu ajal vastava arvu täkkeid teha ning ahjukerisele kuivama

panna (H II 18, 860/1 (1)). Kasetohule tuleb viiskand teha ning kolm korda tüügastele vajutada, ahju visata ja eemale joosta, et praginat ei kuuleks (H II 27, 385 (47)). Võib ka vastavalt tüügaste arvule väikeseid kasepulki võtta ja iga pulgaga tüükale vajutada, pulgad ristteele viia ning ruttu ära joosta (H III 8, 393/4 (19)).

Veel lõigatakse pulgale niipalju märke kui on soolatüükaid ja viiakse pahema õla peal ristteele (H II 46, 662 (32)). Ka võis valgele pulgale särke lõigata ja nii õrnalt kaenla alla panna, et selle kadumist ei tunne, kuid ise ei tohi keppi näha (H II 51, 67 (1)). Pihlakapulgaga võib tüükaid kolm korda vajutada, ristteele maha visata ja tagasi vaatamata ära minna (H II 56, 329 (18)). Pulgale võib kolm risti peale teha, vāravalt vett peale tilkuda lasta ja metsa visata (H III 6, 113 (3)).

Herned

Tüükaid tuleb hernestega hõõruda ja pahema käega herved põlevasse ahju visata (H I 3, 160 (2)) või jalge vahelt ahju visata ning teatud sõnu lausuda (H II 18, 601/2 (2)). Kolm ringi valge herna ümber tüüka teha, üle vasaku õla visata ja mitte tagasi vaadata (H II 6, 629). Hernestega ravimist mainiti üsna paljudes teadetes, neid kõiki ei ole aga mõtet siinkohal välja märkida.

Teravili

Võetakse näiteks üheksa odratera, vajutatakse igaihega kolm korda soolatüükaid ja põletatakse terad ahjus (H I 6, 34 (9)). Võetakse mõned odraterad, vajutatakse nendega tüükaid ja üteldakse: „*Kāsnad põlevad, kāsnad põlevad*” (H I 7, 449 (48)). Võib ka üheksa odratera tules pruuniks kõrvetada ja nendega tüükaid hõõruda (H II 30, 298 (7)). Võtta üheksa või kolm viljapead, hõõruda nendega tüükaid ning visata sinna, kust võetud (H I 10, 61 (3)). Analoogiliselt võib tüükaid viljakuivatamise ajal ohtega torkida, ohted ahju visata ning välja joosta (H III 22, 171 (8)).

Õun

Tuleb võtta üks õun, pikuti neljaks tükiks lõigata, seljaga ühe augu poole seista, õunatükkidega soolatüükaid hõõruda ning tükid üle õla auku visata (H II 50, 496 (5)). Veel võib tüükaid hapuõunaga hõõruda ja sõnnikusse visata (H III 16, 662/3 (14)).

Kartul

Tuleb kartul pooleks lõigata ja nende pooltega soolatüügast kolm korda pigistada ning seejärel kartulipooled puutükiga kokku ja maha kasvama panna (H III 27, 316/7 (4)). Ka võib tüükaid üheksa kartulitükiga hõõruda ja tükid lauta sõnnikusse panna. Kui tükid mädanevad, kaovad ka soolatüükad ära (H III 30, 185/6 (5)).

2.3. Muud ravivahendid

Toit

Selle suutäie või raasuga, mis söömise ajal kogemata suust kukub, tuleb soolatüükaid hõõruda või kolm korda vajutada (H II 56, 624 (1); H II 71, 634 (18)).

Vaskraha

Naklade ja kärnade, ehk siis ka soolatüügaste vastu aitab, kui vaskrahaga kolm korda haiget kohta vajutatakse ja ristteele viiakse ning tagasi vaatamata ära tullakse (H II 46, 662 (39)). Teine variant on neljapäeva õhtul ristteel olles vaskrahaga vajutada (H II 49, 173 (12)).

Sool

Hõõruda soolaga, visata (pahemat kätt) põlevasse (leiva)ahju ja ära joosta, et põlemise praginat ei kuule (H I 2, 490 (15)); H I 3, 172 (20); H I 5, 165 (1). Et praginat mitte kuulda, tuleb oma kõrvad lihtsalt kätega katta (H II 16, 702 (39)). Neljapäeva õhtul tuleb kuuvalgel kolm korda soolaga tüükaid hõõruda ja tagantkätt kolme toa nurka visata (H I 5, 151 (4)). Võib ka tuliseks tehtud soola üle soolatüügaste visata (H I 7, 395 (2)).

Veel soovitatakse soola enne kasutamist niisutada ja selle soolveega pesta, kuid enne tuleb tüükad pealt ära kiskuda (H II 16, 792 (6)). Soola võib peale kolmel neljapäeva õhtul kuuvalgel tüügastele hõõrumist ka jooksvasse vette visata (H II 26, 893 (22); H IV 9, 803 (11)). Ka võib soolaga kolm korda ümber pea piirata ja sool ahju visata (H III 11, 755 (16)). Variante ja teateid soolaga ravimisest on mõistagi tunduvalt rohkem.

Vesi

Käsi tuleb vihmaveega pesta, mis peale müristamist augulise kivi otsa on jäänud ja ravisse uskuda (H I 2, 490 (15)). Vihma ajal võib tüükaid värvatilkade all hoida või

vihma järel veise või lehma sõnnikult vett võtta ja tüügastele panna (H I 7, 449 (48); H II 10, 289 (2)). Väravavarbade küljest tuleb vihmavett korjata ja sellega pesta (H I 7, 509 (9); H II 10, 289 (1)). Ühes teates on täpsustatud, et väravalaua küljest tuleb üheksa veetilka võtta (H II 18, 601/2 (2)). Ka on öeldud, et vett tuleb korjata kolmanda (H II 14, 247 (34)) või seitsmenda väravalati küljest (H III 16, 172 (55)).

Kui kiviaukudest vihmavett riisuda ja soolatüükaid pesta, on nad kohe kadunud (H I 10, 61 (4)). Veel võib soolatüükaid leivakastmisveega pesta (H II 46, 636 (107)). Ka võib soolatüükaid lihtsalt veega pesta ning vesi jõkke viia (H II 47, 482 (15)). Ühe variandina on mainitud, et soolatüükaid tuleb toas, ilma tuletada ja kuuvalgel lume või veega pesta (H II 50, 330 (17)). Kolmel neljapäeva õhtul võib ka läbi ahjuluuu kolm korda leivavett tüügastele peale lasta (H II 54, 562 (35)). Paar tilka vett võib raanda (puuämbri) uurdest võtta ja nendega enne saunaminemist soolatüükaid pesta (H III 5, 57 (2)). Ahjuluuu küljest tuleb tuhka vette panna ja selle veega käsi pesta (H III 22, 128 (19)). Veega ravimisel on väga palju mainitud pikse- või vihmaveega pesemist, mis viitab äikeses olevale jõule.

Lõng, niit

Punasele villasele lõngale tuleb kolm sõlme teha, tüükaid hõõruda ja räästa alla matta, kuni ära mädaneb (H I 3, 160 (1)). Villasele lõngale tehakse seitse sõlme sisse ja pannakse põhja poole maja räästa alla (H I 5, 212 (49)). Villasele lõngale/niidile võib samapalju sõlmi teha, kui on tüükaid ja maha matta. Mädanemisel või kohe teisel päeval kaovad käsnad (H I 7, 509 (8)). Tüükale seotakse peenike must lõng kolm korda ümber ja tehakse nootsaga rist peale (H I 7, 599 (6)). Veel tehti niidi sisse iga tüüka jaoks ise sõlm, vajutati iga sõlmega üht soolatüügast ning maeti maha, kes selle enne mädanemist leidis, sai tüükad omale (H II 10, 289 (5)).

Niidi võib uksehinge külge siduda, nii et see aegamööda niiti kulutab (H II 27, 561 (54); H III 31, 537). Veel on soovitatud lühikest niidijuppi kolm tundi ümber tüüka hoida ja siis üle pahema õla ära visata (H II 42, 592 (9e)). Niidi võis ka kõikidest tüügastest läbi tõmmata, vastava arvu sõlmesid teha ja verine lõng maha matta (H II 54, 560 (20)). Veel võib sõlmitud niidi lambalauta seina äärde põhu sisse mädanema panna (H II 6, 697 (5)).

Puusärk

Soolatüükaid võib vastu puusärgi peapoolset otsalauda hõõruda (H II 40, 887, 64)).

Aknahigi

Tuleb kuuvalgel ööl või ka niisama tüükaid aknahigiga hõõruda (H I 7, 395 (2); H II 37, 592 (12); H II 65, 679 (11)). Kuigi siin on toodud vaid mõned näited, oli aknahigiga pesemine üsna levinud.

Nuustik

Liivaküna nuustikuga tuleb soolatüükaid hõõruda (H I 5, 151 (5)). Soovitatakse ka kolmel vanakuu neljapäeva õhtul pesupali nuustikuga seda kohta põrandal, kuhu kuu paistab, hõõruda ja seejärel kätt nühkida (H II 16, 792 (7)).

Kivi

Otsitakse soolatüüka moodi kivi, muljutakse sellega tüükaid ning pannakse samasse kohta tagasi (H II 18, 601/2 (2)). Võib ka silmakiviga hõõruda (H II 57, 469 (4)).

Seebikivi

Ühes teates mainitakse, et soolatüügaste raviks tarvitatakse ka seebikivi, mis siiski *mite soovitav oma liia valu ja mädanemise pärast ei ole* (H II 10, 289/90 (6)).

Äke

Soovitatakse maast leitud äkke pulgaga soolatüügast muljuda, mispeale pulk samas asendis maha tagasi tuleb panna (H II 18, 861 (2)).

Kõvasi, luisk

Samuti soovitatakse kõvasiga vanakuu neljapäeva õhtul, kuuvalgel, soolatüükaid vajutada/hõõruda (H II 18, 861 (3); H II 41, 422 (3)). Kolmel neljapäeva õhtul tuleb kuuvalgel hoone või puu varjus sinise luisuga kolm korda kuupaistesse susata ja kolm korda käsna dele(tüügastele) vajutada. Kuu ei tohi seejuures endale peale paista (H II 51, 111 (51)).

Nõel

Soovitatakse tules punaseks aetud õmblusnõelaga käsn läbi torgata (H II 51, 733 (12)).

Muld

Soolatüükaid tuleb kolm korda hobuse kabja alt kukkunud mullatükiga vajutada (H II 33, 840 (19)). Kui vikatiga heinaniitmise ajal tüki maast lahti lööd, tuleb sellega tüügast hõõruda ning mätas samamoodi vanale kohale panna (H II 37, 592 (13); H II 55, 754 (5)). Veel võib kolmel neljapäeva õhtul, kuupaistel ja lõuna pool maja, mutimullaga käsnu vajutada. Muld tuleb oma varju seest võtta ja pärast samasse kohta tagasi panna (H III 31, 188).

King

Leitud kinga ninaga, millel tärked küljes on, tuleb kolm korda soolatüükaid vajutada ning samamoodi leitud kohale tagasi panna (H II 57, 252 (20)).

Tikud

Soolatüükaid võib ka nii ravida, et üheksa tikku põlema tõmmata ja katkilõigatud tüügaste peale panna (H II 57, 469 (4)).

2.4. Loitsud

Sõna omas üsna suurt jõudu ja seda jõudu ravimisel kasutamata ei jäetud, ka mitte soolatüügaste puhul. Loitsutekstid viitavad tüügaste sümboolsele ärapõlemisele, nende hävimisele, kadumisele, soovile tüügas kellelegi/millelegi edasi anda – enamasti kuule, aga ka teis(t)ele inimes(t)ele. Suur osa tekstidest on konkreetse raviprotseduuri saatjaks või saadab sõnamist käeliigutus, nagu kahe loitsu saatetekstist lugeda võib.

Võetakse mõned odraterad, vajutatakse nendega tüükaid ja üteldakse: „*Käsnad põlevad, käsnad põlevad*”. – H I 7, 449 (48).

Kui leivaahi küdes, hõõruti tüükaid soolaga, kuni sool veriseks sai, visati soola tulle ning joosti õue, hüüdes: „*Soola tüükad põlevad! Soola tüükad põlevad!*” Põlemise raginat ei tohtinud muidugi kuulda. – H II 10, 289/90 (6).

Võetakse peotäis herneid ning hõõrutakse nendega soolatüükad tuliseks, seejärel visatakse, selg ahju poole, herved jalge vahelt läbi tulle ning öeldakse: „*Nüüd kärna küla põleb.*” – H II 18, 601/2 (2).

Teiste teadmata tuleb üheksa kesvatera võtta, nendega ahju suu ees hõõruda, terad ahju visata ja öelda: „*Kükk kükk küla naesed käsna küla palab!*” Ise tuleb välja joosta, et praginat ei kuuleks. – H III 10, 129 (3).

Kui ahjus tuli põleb, tuleb üheksa kesvatera võtta, nendega käsnu hõõruda ja ahju visata ning ise kolm korda vastupäeva ümber tare joosta, üteldes: „*Käsnad põlevad käsnad põlevad.*” – H III 16, 42/3 (5).

Kui peotäis otri ahju visata, peab keegi küsima: „*Mis sa säääl teed?*” ja teine peab vastama: „*Ma kõrvetan käsnu.*” – H III 19, 717 (28).

Tuleb pahaaimamatul inimesel lasta tüükaid lugeda, seejärel sülitades öelda: „*Nassud sulle ja minno käed puhtaks*” ning lugeja juurest ruttu ära joosta. – H II 27, 969 (28).

Kui kaks inimest mööda teed lähevad, tuleb hõigata: „*Võtke kolmas ka üten!*” – H II 44, 403 (8).

Kui kaks meest ühe hobuse seljas sõidavad, peab see, kellel soolatüükad on, käega neile järele lööma, öeldes: „*Minge ja võtke kolmas ka!*” – H II 54, 815 (47).

Kolmanda variandina võib kahte inimest hobuse seljas nähes näpuga käsna/tüüka pealt võtta ja öelda: „*Võtke kolmas kah!*” – H III 6, 697 (3).

Kui on palju käsni, tuleb neid lugeda, kui matusekella lüüakse ja ütelda: „*Vii üten vii üten.*” – H III 11, 620 (46).

Kolmel neljapäeva õhtul tuleb kuuvalgel soolaga tüükaid hõõruda ja öelda: „*Mis kasus see kaub mis näeu see lähab.*” – H II 49, 1007 (120).

Tuleb kuuvalgel kaarde (ilmselt kaariku) ääre alla minna, nii et kuu ainult käsnade peale paistab ning öelda: „*Kuu valge, päiva valge, käsna küla palap.*” – H II 51, 102 (3).

Kuud võib paluda: „*Kuukõnõ, võta käsin hinele!*” – H II 63, 630 (11).

Tuleb kellegi teadmata tühja hoonesse minna, kolm korda käsnadele sülitada ja kuuvalges käsi kokku hõõruda ja öelda kolm korda: „*Kuugõne võta hendale minust neo käsna pühi ja puhasta.*” – H III 21, 883 (1).

Kolm vanakuu neljapäeva õhtut minna välja maja kõrvale ja kui kuu paistab, öelda: „*Mis mina näe sedä mina näppi mis mina kae seo kadugu.*” – H III 26, 200 (1).

Kui hoones kuu akna või prao vahelt põrandale paistab, tuleb sealt prügi võtta, tüükaid hõõruda ja öelda: „*Ästi kuu mis mull oleks see sull!*” – H IV 1, 414 (5).

2.5. Eesti materjali analüüs

Loenditest on näha, et soolatüügaste raviks kasutatav materjal on üsna varieeruv. Mitmete nn üksiküritajate kõrval on selgesti eraldatavad tunnustatud ja laialtlevinud ravivahendid ning nende hulk ja kasutamise viisid on tõesti mitmekülgsed. Nagu juba eespool viidatud, on haiguse suhtelise ohutuse tõttu võimalik eksperimenteerida (Hatfield 2004: 363), mis seletab kasutatavate vahendite laiapõhjalisust.

Populaarseteks ravivahenditeks Hurda kogu materjalide järgi on sool, vesi, liha, puupulgad, niit, kuuvalgel pesemine, loitsud. Oluline ja mõjuvõimas kehaeritis on sülg, ka verd ja uriini mainitakse mitmel korral. Üldse on soolatüügaste ravis palju tegemist vedelike(laadsete)ga – sülg, veri, higi, uriin, vesi mitmetes variantides (vihmavesi, vesi sõnnikul).

Ravi tehti enamasti kaduneljapäeviti, õhtuti/öösi, kuuvalgel. Palju tuli juhendina ette ravivahendite matmist põhja poole toanurga alla või kuhugi maha. Vahel on öeldud, et siis varsti, teisel päeval või millegi mädanemisel tüükad kaovad. Mainitakse, et kui

ravimisel millegi vastu eksida, tulevad tüükad tagasi või tekib neid poole rohkem juurde. Ravimise suhtes mõjusa paigana on peale risttee mainitud ka sauna ja kirikut.

Palju kasutatakse arve kolm, seitse ja üheksa. Kolm on eriti populaarne, kas tuleb võtta kolm asja, teha midagi kolm korda või kolmel korral järjest. Teadetes ilmnes ka ravivahendi ja tüügaste põhjustaja vastandus – (pesupali/liivaküna, nõudepesu) nuustik, kala, sulg, hernerid ja sool on üheaegu nii soolatüügaste põhjuseks kui ravivahendiks.

Üldised tendentsid ravimisviisides on järgmised: esiteks otsene analoogiamaagia, põhimõtteks “sarnane ravib sarnast”. Siia kuuluvad soolaterad ja hernerad kui midagi väikest ja kujult soolatüüka sarnast, samuti on ühel juhul mainitud soolatüükaga sarnaneva kivi kasutamist.

Soola kui ravivahendi puhul peaks veel silmas pidama sõna etümoloogiat: *sool* – *soolatüükad*. Mägiste etümoloogiline sõnaraamat ei anna kahjuks selget vastust *soola* tähendustagamaadele (Mägiste 1982, IX: 2856–2857). Võib oletada, et valik on tehtud sarnasuse (teralisus) alusel, sool on ka üldtuntud ravi- ja tõrjevahend nii Euroopas kui Eestis. Edela ja lääne suunda jääv piirkond, kus omavahel on seotud soolatüükad ja linnusuled on intrigeeriv, kuid tegu võib olla lihtsalt lokaalse nimega.

Teiseks laialdaseks soolatüügaste kaotamise vahendiks on kaudne analoogiamaagia, st niidi, liha, õuna, kartuli jmt mädanemine, samuti veega ärasaatmine/pesemine, põletamine (sool, viljaterad). Aluseks on siin soov, et tüükaga juhtuks sama – et see häviks ja kaoks. Siia alla kuulub veel ravimine kuuvalgel, kus üheaegselt kahaneva kuuga peaks kaduma ka soolatüügas.

Leidub ka viiteid religioossetele elementidele – kirik ja kirikumüür (tüüka müüri vastu hõõrumine), risti tegemine või lõikamine (nt rist tüükale peale teha või lõigata, ristteele tõmmata, kiriku ukse kõrvale tõmmata) ja matusekell lahkumise sümbolina loitsu ajal.

Kehtib teiste pealtnägemiskeeld, tagasivaatamise keeld, vaikimisnõue – ravimisest ei tohi rääkida (üldse või) enne kui tüükad on kadunud. Mitmes teates mainitakse

ravivahendi varastamist (liha), mis seeläbi ilmselt suurema ravivõime peaks saama. Teisest küljest ühtib see nõudega, et keegi teine ei tohi ravi pealt näha, seega on loogiline, et ka ravivahend ei tohiks kellegi kõrvalise silma alla sattuda.

On oluline, et soolatüügaste põhjused ja nendest hoidumise viisid teadetes üleüldse leiduvad, samahästi võiksid need ka puududa. Ühtlasi annab see võimaluse sisse vaadata tolle aja inimeste mõtteilma. Kõikide eelpool mainitud tendentside ja käitumiste tagamaad peituvad sügaval inimõtlemisses ja tunduvad loomuomastena. Kasutatakse ju seda, mis on kodusest ringist ja käepärane või omab maagiliste reeglite järgi väge – sülg, veri, äikesevihma vesi. Samamoodi seostub vägi religioossete sümbolitega – kirik kui pühapaik, matusekella helin kui kaduvuse/mise märk.

3. SOOLATÜÜKAD IIRI RAHVAMEDITSIIINIS

Iiri arhiivimaterjalides on soolatüügaste ravi esitatud nii iiri kui inglise keeles. Viimatinimetatu on üsna suures ülekaalus, mis tuleneb juba sissejuhatuses mainitud iiri keele kasutamise drastilisest langusest 19. sajandi keskpaigas. Kuna ingliskeelsete tekstide hulk on suurem, on vaheldusrikkamad ka antud teadetes leiduvad ravimisviisid. See ei muuda aga kuidagi põhiliste ravimisviiside olemasolu ja äramärkimist.

Peatükis esitatava ainese olemust on põhjalikumalt kirjeldatud sissejuhatuses, seega rohkem sellel ei peatuta. Soolatüügaste nimetamiseks oli antud materjalis ainult kaks sõna, mis eesti ainesega võrreldes hoidis ära segadused määratlusega. Ingliskeelne soolatüügaste nimetus on *warts* ja iirikeelne nimetus *faithní*, ühes tekstis kasutati ka sõna *cránra*, mis antud kontekstis tähistas tüükalaadseid sõlmekesi vahaküünlal (SMS 132: 38) (Dinneen 1975: 258). Ravivahendite loendiline esitusviis on sama, mis eelmiseski peatükis.

Ingliskeelsest materjalist selgub, et soolatüükad olid paljudel inimestel ja oli seega üsna tavaline haigus (SMS 51: 292; SMS 89: 527). Soolatüükaid on ühes Mayo maakonnast pärit arhiivitekstis kirjeldatud kui klompe (*lumps*), mis kätele või jalgadele kasvavad (SMS 115: 68). Samuti on öeldud, et tüükad tekivadki enamasti kätele, ka jalgadele (SMS 106: 628/9), isegi silmadele (SMS 96: 628) või ilmuvad lihtsalt kuskil kehal (SMS 115: 230). Leidus mitmeid teateid, kus mainiti kedagi kindlat inimest lähikonnas, kes tegeleb soolatüügaste kaotamisega.

Soolatüügaste tekkepõhjuseks on üksikute teadete järgi peetud nt käe või jala vigastamist (SMS 130: 213), kartulikeeduvee või jõevahuga pesemist (MMS 227: 153/4). Munakeeduveega pesemine (SMS 591: 435; SMS 170: 200/1) ja punarinna pesa rüüstamine tekitab samuti tüükaid (MMS 96: 126). Ühe ingliskeelse loitsuteksti järgi saadab jumal inimesele soolatüükad (SMS 127: 334). Kuid kui maihommikul kastega käsi ja nägu pesta, ei teki sellel aastal soolatüükaid (SMS 172: 254).

3.1. Ravimismeetoditest

Alapeatükis toodu on, nagu eesti materjali puhul, üldistav kokkuvõte kasutatavatest meetoditest soolatüügaste ravis. Valdavateks ravimisviisideks nii iiri- kui ingliskeelses aineses on esiteks ravivahendite mädanema jätmise pärast selle tarvitamist. Nendeks on näiteks tigu, peekonitükk, kartul, naeris, inimverega kokku tehtud leib jne. Samamoodi viidatakse palju veega pesemisele ja tüügaste närvutamisele niidi või karvadega sidumise abil. Erinevatel viisidel püütakse ka soolatüükaid teisele inimesele üle kanda.

Kuuga seotud ravimine

Soolatüügaste käes kannataja pidi enne noort kuud käsi vastastikku hõõruda (SMS 108: 265), sümboolselt soolatüükaid pestes. Leidus ka loits, mida tuli lausuda noort kuud nähes (MMS 80: 8 (4)).

Ravimine ristteel

Õletükkidest tehtud pakike või pundar, mida vahel soolatüügastest saadud verega määrati, tuli ristteele maha visata. Uudishimulik mööduja või esimene elusolend saab soolatüükad endale (nt SMS 126: 120, SMS 115: 233). Ühe üksiku teate sisu seisneb soovitusel ükskõik mida soolatüükale hõõruda ja seejärel teele visata, et keegi teine selle üles võiks korjata. (SMS 115: 445). Millegi ristteele jätmise kohta leidus üldiselt väga palju ja väga erinevaid teateid.

Müümine

Soolatüügastest on võimalik vabaneda, öeldes teisele inimesele, et ostad soolatüüka ühe penni eest ning seejärel tema soolatüügas kaob (SMS 121: 360).

Lugemine

Kui teise inimese käelt soolatüükaid lugeda, lähevad tüükad ära (SMS 89: 529; SMS 766: 227). Kõige parem on, kui teine inimene vabatahtlikult tüükaid loeb (SMS 144: 478). See, kes loeb, saab tüükad endale ja võib pärast ainult iseennast süüdistada. Ühe teate järgi võib tüükaid ise iga päev lugeda ja igal lugemise korral on üks tüügas vähem (SMS 141: 365).

3.2. Ravivahendid elusloodusest

3.2.1. Inimeselt ja inimkehalt

Konkreetne isik

Mayo maakonna materjalide hulgas leidus teade, et inimene, kes võis soolatüükaid ära võtta, oli ükskõik milline üle 80aastane vana naine, kes ravi poolepennise või lõngajupi eest läbi viib (SMS 134: 346). Teiste maakondade käsikirjade tekstides leidus ka nimelisi viiteid – nt pr Stafford Louth'i maakonnast (SMS 657: 146/7 (2)), hr Michael McGarr Longford'is (SMS 758: 412/3), hr Beattie Cavani maakonnast (SMS 1012: 52).

Sülg

Hommikul tühja kõhuga peale määritud sülg ravis soolatüükaid (SMS 96: 171). Teiste teadete järgi tuli sülg tüügastele hõõruda üheksal hommikul järjest (nt SMS 415: 28) või sülitati igal hommikul kolm korda soolatüügastele (SMS 123: 42). Ka võis soolatüükale veidi soola panna ja lisaks esimese hommikuse süljega määrada, seda tuli teha mitmel hommikul (SMS 96: 760). Õhtul palveid lugedes tuli tüügastele üheksa korda sülitada (SMS 980: 128).

Veri

Soolatüügastest tuli verd paberile tilkuda lasta ja esimesele ettejuhtuvale matusele järele visata (MMS 80: 9 (7)). Tüügaste verd võis leivale panna ja leib mulla alla mädanema jätta (SMS 131: 108). Või tuli soolatüügastest verd võtta ja paberitükile panna, seejärel paber pakikeseks keerata ja teele jätta. Õnnetu leidja sai soolatüükad endale (SMS 142: 270). Samamoodi võis verd õlgedele panna (nt SMS 141: 449, SMS 142: 308) ja maha matta või ristteel minema visata.

Juuksed

Mitmes tekstis on öeldud, et (tüügaste all kannataja enda) juuksekarv tuli tihedalt ümber soolatüüka siduda ja tõenäoliselt lõigati nii läbi verevarustus, mispeale tüügaskarv ka kärbus (SMS 133: 333; SMS 141:115). Juustega sidumine viitab soovile soolatüükad maha lõigata, kui mitte päriselt, siis vähemasti läbi analoogiamaagia.

3.2.2. Loomadelt

Tigu

Üks tavalisimaid soolatüügaste ravimisvõimalusi iiri rahvameditsiinis on (musta) teoga (nt MMS 96: 358; SMS 24: 58) või nälkjaga (SMS 758: 225) hõõrumine. Nagu ühes teateski öeldakse, on tigu ravim kõigile, kel soolatüükad on (SMS 106: 600). Teo kasutamise viise on õige mitmeid. Üldiselt soovitatakse tigu ilma otsimata leida ja tüükale hõõruda (nt SMS 120: 325). Teo võib seejärel okka otsa torgata (nt SMS 115: 445), viirpuu okkaga puu külge kinnitada (MMS 96: 126) või oksa otsa riputada (SMS 129:4). Kui tigu kärhub, kaovad ka soolatüükad.

Teol võib lasta lihtsalt üle tüügaste roomata (SMS 104: 304) või ka niidiga siduda ja tule äärde (SMS 149: 114) või kahe kivi vahele (SMS 141: 449/50) surema jätta. Kõige sagedamini soovitatakse ingliskeelsetes tekstides tigu riputada viirpuu, laukapuu või ka karusmarja (okka) otsa (nt SMS 86: 250, SMS 88: 480, SMS 90: 91/2, SMS 108: 22). Iirikeelsetes tekstides ei mainita spetsiaalseid puid või põõsaid, kuhu tigu võiks riputada.

Samuti soovitatakse tigu okaspõõsa otsa riputada ja kaks okast teo silmadest läbi torgata (SMS 98: 37). Teisal soovitatakse tigu iga päev vaatamas käia, kuni soolatüükad kaovad (SMS 90: 63). Teo võib ka lihtsalt ära peita (SMS 128: 72/3). Lisaks on mainitud, et soolatüügaste omanik peaks teoga tüügaste kohal ristimärgi tegema (SMS 89: 395; SMS 546: 126).

Mitmetes ingliskeelsetes teadetes (mis antud juhul pärinevad enamasti Mayo maakonnast) esines sõnademängu värvidega. Nii tuli *must* tigu riputada viirpuu (*whitethorn*) otsa (SMS 90: 63) või *must* nälkjas/tigu viirpuu (*blackthorn*) otsa (SMS 90: 91/2; SMS 758: 225), veel pakuti *valge* ussi riputamist viirpuu (*whitethorn*) otsa (SMS 127: 218). Ka võib teo *valge* riidetüki sisse panna ja viirpuu (*whitethorn*) otsa riputada (SMS 101: 117). Ehk teisisõnu, esines kas värvide vastandus või samastamine ja nendeks värvideks olid just must ja valge. Milline süsteem on valdavam, kas must-must, must-valge või valge-valge, on raske öelda. Selleks tuleks läbi töötada tuhanded köited Iiri Folkloori Arhiivis ning see ülesanne ei mahu antud töö raamidesse.

Teo okaspõõsa otsa lükkamist võis saata ka loits: „*A Sheilmid – ní ag do chuardach a bhí me acht fuair mé thú*” – „Oh tigu, ma ei otsinud sind, aga ma leidsin su” (SMS 124: 187).

Angerjas

Angerjanahk tuli ümber soolatüügaste siduda, mis tüükaid sel viisil ilmselt kuivatas (SMS 115: 445). Angerjaverd kasutatakse soolatüügaste raviks nii inimeste kui loomade puhul. Kala maetakse pärast ravimist ja selle hävides kaovad ka tüükad (SMS 622: 23/4 (51)). Samuti võib soolatüükaid angerjapeaga hõõruda (SMS 904: 451/2).

Konn

Konn tuli soolatüügastele hõõruda ning seejärel kivi alla matta (SMS 122: 112) või põõsastesse visata (SMS 728: 47). Tüükad kaovad, kui konn kõduneb.

Auster

Austri puhul tuli karbi sisu lahti kraapida ja soolatüükale panna (SMS 88: 265).

Siga

Tuli jälgida, kuhu siga ennast hõõrub ja soolatüügast selle kivi vastu hõõruda (SMS 126: 120).

Karvad

Lehmakarv tuli tihedalt ümber tüüka siduda (MMS 117: 63; SMS 124: 251), mis jällegi takistas vereringlust ning põhjustas tüüka kuivamise ja äratulemise. Samamoodi võis kasutada hobusekarva (MMS 265: 591; SMS 137: 230; SMS 777: 142).

Veri

Soolatüügaste vastase ravina on mainitud ka kanaverd (SMS 124: 251), kuid täpsem kirjeldus vere kasutamise kohta arhiiviteates puudus.

Rasvapeekon

Tüügaste omanik pidi hommikul üles tulema, tükikese rasvapeekonit soolatüügastele hõõruda ja selle näiteks okaspõõsa külge riputama (SMS 115: 445). Samamoodi tuli tavaliselt käituda teo puhul. Tihtipeale on teadetes öeldud, et liha- või rasvatükk tuli varastada (SMS 142: 270). Enamasti varastati peekonitükk, mõnikord naabrilt (SMS 51: 147; SMS 125: 347) või ka poest (SMS 126: 120), mida tuli tüügastele hõõruda või mõneks päevaks tüükale jätta.

Peekonitükk tuleb seejärel matta, nt kivi alla maja lähedal (SMS 88: 265), sõnnikusse (SMS 415: 237) või lihtsalt maha (SMS 142: 306). Mõnikord tuli hõõrumist korrata üheksal päeval (SMS 111: 180) või tuli kogu protseduuri teha kolm korda (SMS 88: 265). Ühes teates märgiti, et hõõruda tuli varahommikul ja teiste nägemata (SMS 119: 301). Üldse mainiti enamikes teadetes, et varastamisel, ravimisel ega peekonitüki matmisel ei tohi olla tunnistajaid.

Searasv

Nii nagu liha/peekoni puhul, tuli tükike searasva varastada, soolatüügastele hõõruda ja maha matta (SMS 117: 46).

Või

Soolamata või pandi roostes lusikaga soolatüükale (SMS 147: 642).

3.2.3. Taimsed ravivahendid

Taimed

Taimedest oli kõige enam esindatud võilill ja selle piim, mida tuli soolatüügastele hõõruda. Nii mõneski, peamiselt iirikeelsetes tekstides, on mainitud ka pöörirohu mahla (*bainne chíoch na n-éan*) (Dinneen 1975: 72), mis tuleb soolatüügastele hõõruda (MMS 54: 368). Veidi lähemalt uuritud Mayo maakonna materjalides mainiti veel nt asklepiat (*milkweed*), harilikku piimalille (*wartwort*, tihtipeale kirjutatud kui *wartweed*), ürt-allikkressi (*water-cress*, enamasti kirjutatud *water-grass*), tulikat (*buttercup*), vesiheina (*chicken-weed* või *chickweed*) ja „surnud”, ilmselt hiljuti niidetud nõgese mahla (*juice of a dead nettle*).

Enamikes teadetes puudus täpsem kirjeldus ravimtaime kasutamise kohta, kuid võib oletada, et kõikidel juhtudel tuli soolatüügastele taime mahla määrada (vt ka Hatfield 2004: 363-4). Iirikeelsete tekstide seas leidus veel soovitus panna *locha*'t 9 õhtut järjestikku soolatüügastele (SMS 129: 4), mille võimalik ja kõige tõenäolisem tõlge oleks sootaim (*a green marsh-weed*) (Dinneen 1975: 668/9).

Kartul

Enamasti kasutati toorest kartulit, mis tuli lõigata kaheks või enamaks tükiks, seejärel ühe või kõigi tükidega tüükaid hõõruda ja maha matta (SMS 93: 29). Mainitakse samuti, et tükidega tuleb ristimärk teha (MMS 89: 226 (1)). Purustatud toore kartuli (SMS 115: 445/6) võis soolatüügastele panna, et tüükad kuivaks. Kartuli võis kaheks lõigata, tükidega soolatüükaid hõõruda ja üks tükk tuli seejärel lubja sisse panna (SMS 124: 187).

Heaks raviks oli soola sisse kastetud kartulitükiga hõõrumine (SMS 137: 154) või kartulikeeduvee või -vahuga soolatüügaste pesemine (SMS 127: 219). Veel üks ravivõimalus oli keedetud kartul varastada ja savi sisse panna (SMS 140: 526), eeldatavasti siiski pärast tüügastele hõõrumist. Samuti soovitatakse kellegi teisel lasta kartulitükk peita (SMS 146: 526).

Õun

Kartuli asemel võib soolatüükaid õunatükidega hõõruda (MMS 80: 8 (3)).

Sibul

Sibul tuli pooleks lõigata ja üks pool maha matta. Kui maetud pool ära mädanes, olid ka tüükad kadunud (SMS 144: 478). Samas võib lihtsalt sibulaga hõõruda, kuni tüügas kaob (MMS 107: 339/40).

Küüslauk

Küüslauku soovitati kui ravi soolatüügaste ja muhkude vastu (SMS 107: 19), mis tuli tõenäoliselt samuti tüügastele hõõruda.

Naeris

Suure naeri mahl olevat soolatüügaste vastu hea (SMS 96: 218). Teisal soovitatakse naeris pooleks lõigata, ühe poole keskele süvis lõigata ja soolaga täita. Kui sool on lahustunud, tuleb vedelikku soolatüügastele määrada (SMS 102: 118/9).

Kõrkjad, õled, hein

Heina või õletükkide kasutamine on iiri materjalis üsna tavaline. Näiteks tuli võtta kümme või üksteist kõrkjat, õlekõrt või heinakõrt, kõik peale ühe kõrre puntrasse siduda ja ristteele visata, et see sealt üles võetaks (e.g. SMS 129:4) või mädanema jätta (MMS 45: 225). Kõrred võis ümber tüügaste siduda (SMS 133: 165; SMS 850: 55). Ühel juhul pidi soolatüükast lahti saada tahtev inimene üheksa õletuustiga tüükal ristimärgi tegema (SMS 149: 122). Mõnes teates on öeldud, et õlgedele tuleks verd tilkuda lasta (SMS 141: 449, SMS 142: 308). Õletuustid võis ka ojja visata (SMS 140: 528).

Tervete kõrte asemel kasutati (tüügastele analoogiliselt) kõrresõlmi. Sellisel juhul võeti neid niipalju kui oli soolatüükaid (SMS 115: 233) või ka seitse, üheksa või kümme tükki. Kõrresõlmed ja tükid tuli soolatüügastele hõõruda ja maha matta või pakina ristteele jätta (SMS 152: 244) või ümbrikuga esimese teekäänakuni viia (SMS 89: 395). Uudishimulik mööduja või lihtsalt esimene mööduv elusolend võttis tüükad endale (SMS 115: 233). See tähendab aga, et mitte ainult inimesed, vaid ka loomad olid sellise ravivõtte potentsiaalsed ohvrid.

Oder, kaer

Ühes teates on öeldud, et seitse kaerapead tuli maha matta (SMS 124: 250), kuid täpsem selgitus kahjuks puudub. Variandina võis natuke otra tüükale hõõruda, siis karp asetada ja karp auku panna ning kui oder ära mädanes, kadusid soolatüükad (SMS 135: 349).

Puutuhk

Tuli põletada tükike saarepuud ja tuhk soolatüügastele panna (SMS 108: 22). Võis võtta tammepuust pulga, tulle pista ja tulist tuhka tüükale panna (SMS 152: 241/2). Tuha võib kotikesega ka ristteele jätta (MMS 80: 8 (1)). Valge tuhaga võib jões jalgu pesta, kuid kui keegi teine seal peseb, saab ta soolatüükad endale (SMS 1040: 251/2).

Kastoorõli

Soolatüükale tuli mitu korda tilgake kastoorõli panna (SMS 103: 258), samuti võis kastoorõli pesusoodaga segada ja tüügastele hõõruda (SMS 96: 218). Seebikivi (kasutati ka üksi, nt SMS 173: 33) ja kastoorõli tõmbasid soolatüükad nende juurtest välja (SMS 89: 528). Samuti võis soolatüügaste otsi nüri noaga kraapida ja neile kastoorõli peale määrada (SMS 109: 591).

3.3. Muud ravivahendid

Küünlad

Tuli võtta 12 küünalt soolatüükale sarnaste sõlmedega (*cránra*), paberisse panna ja teele jätta, kust uudishimulik mööduja paki kaasa saaks võtta; teiseks võis 12 küünalt kolmekuningapäeva eelõhtul süüdata (SMS 132: 38), mis iseenesest on üsna vana ja laialtlevinud komme (Danaher 1972: 263). On võimalik, et ka viimatimainitud 12 küünalt pidid olema sõlmelised, kuid selle kohta täpsemad kommentaarid puudusid.

Vesi

Juhuslikult kivilt leitud vesi, enamasti siis vihmavesi, on soolatüügaste puhul tavaline ravi. Eduka ravi tagamiseks oli oluline, et vesi leitakse juhuslikult ning seda ei otsita (nt SMS 89: 458, SMS 90: 91). Vett võis tüügastele panna näiteks kolm korda (SMS 124: 187). Mitmel juhul saatis pesemisproteduuri loits. Paaril korral mainiti, et kivi värv peab olema hall (SMS 130: 614) või valge (SMS 131: 596) või on täpsustatud, et kivi peab olema paekivi (SMS 112: 140; SMS 591: 49). Merevesi sobib samuti tüügaste pesemiseks (SMS 130: 614). Eesti materjalile sarnaselt leidus teade, kus raviks on vesi sõnnikul (SMS 289:310).

Rauajahutusvesi oli üsna populaarne tüügaste ravivahend. Tuli minna sepa juurde ning üheksa korda käsi rauajahutusvette panna (e.g. SMS 98: 99). Munakeeduveega (SMS 591: 78/9), jõevahuga (SMS 109: 251), kosevahuga (SMS 122: 336), kartuliveega (SMS 274: 346) või lihtsalt ojavees pesemine (SMS 110: 421/2) oli samuti efektiivne. Täpsemalt on öeldud, et vett tuli soolatüügastele valada kolmel päeval järjest (SMS 96: 36) või tuli lihtsalt kolm korda pesta (SMS 88: 265).

Veega tehti tüükale ristimärk (SMS 106: 591) või pesti kolmainsust nimetades (SMS 203: 49). Tüügaste kadumisajaks on pakutud nädalat (SMS 101: 459), järgmist hommikut (SMS 115: 233/4) või öeldakse, et tüükad kaovad ajapikku (SMS 141: 450). Leidus üksik ja omapärane teade, kus soovitati tüükad kasta selle kivi lohku, mille püha Patrick olevat teinud (SMS 108: 264).

Sool

Soola pandi tüükale koos esimese hommikuse süljega, seda tuli teha mitmel hommikul (SMS 96: 760) või kasteti kartulitükk soola sisse ja hõõruti soolatüükale (SMS 137: 154).

Pesusooda

Pesusoodat on samuti tüügaste raviks soovitatud (SMS 591: 227 (199)). Seda kasutati nii lahjendatult (SMS 119: 301) kui kastroõliga segatult (SMS 96: 218) mitu korda päevas (SMS 117: 79). Võis ka lihtsalt pesusoodat veega niisutada ning soolatüükale hõõruda (SMS 146: 528).

Sinine savikilt e vaskvitriol

Sinist savikilti soovitati vees lahjendada ja soolatüükaid viis minutit selles vees hoida (SMS 95: 223).

Niit, nõör

Tuli võtta nõör ja sellele nii palju sõlmi sisse teha, kui oli soolatüükaid. Seejärel maeti nõör sõnnikusse ja soolatüükad kadusid, kui nõör oli mädanenud (SMS 101: 451). Samuti võis niidijupi ümber soolatüügaste siduda ja need kadusid aja jooksul (SMS 119: 301).

Kivi

Tuli leida kivi ja see tulle panna. Kui kivi oli kuum, tuli ta välja võtta, käteräti sisse panna ja soolatüükale asetada (SMS 146: 523). Tuli võtta samapalju kivikesi kui oli soolatüükaid, kotti panna ja ristteele jätta. Kes iganes kotikese üles võtab, saab soolatüükad endale (MMS 42: 153 (1); SMS 496: 56). Kolmel päeval järjest tuli kogemata koos kartulitega keedetud kiviga tüükale kolm ristimärki teha (MMS 89: 228 (5)).

Raha

Pennise rahatüki võis soolatüükale panna, mispeale tüügas kolmandaks päevaks kaob (SMS 127: 219). Veel on mainitud poolepennisega tüüka hõõrumist (SMS 157: 177).

3.4. Loitsud

Üsna paljudes teadetes kaasnes raviga ka loitsu lugemine, mis pidi kindlustama tüügaste kadumise. Alljärgnevalt on näidetena toodud nii iirikeelseid kui ingliskeelseid loitse. Enamikku loitsudest loeti veega pesemisel, kuid on ka teisi kasutusvõimalusi, nt loits, mida tuleb kasutada teo okka otsa torkamisel, loits, mida tuleb öelda matuste möödumisel või oatükki mattes. Ära on toodud tekstide ligikaudne tõlge ja vajadusel lühikesed kommentaarid. Tegevuste kirjeldused on kokkuvõtval kujul enne vastavat loitsuteksti.

Tigu okkalise põõsa otsa torgates tuli öelda (antud juhul ei olnud ingliskeelne tekst iirikeelset loitsu mõjutanud): „*A Sheilmid – ní ag do chuardach a bhí me acht fuair mé thú*” – „Oh tigu, ma ei otsinud sind, aga ma leidsin su” – SMS 124: 187.

Kui esimest korda noort kuud nähti, tuli võtta tass, täita see esimese ettejuhtuva veega ja öelda: “*I see the new moon, the new moon sees me. God bless the new moon, God bless me.*” – „Ma näen noorkuud, noorkuu näeb mind. Jumal õnnistagu noorkuud, Jumal õnnistagu mind.” Iga päev tuleb selle veega soolatüükaid pesta ja kuu kahanedes kaovad soolatüükad – MMS 80: 8.

Matuserongi möödumisel tuli öelda: „*Corpse, corpse carry away my warts.*” – „Laip, laip, vii mu soolatüükad minema” – SMS 142: 347.

Uba tuli pooleks lõigata, üks pool tüüka verega kokku teha ning keskööl maha matta, öeldes: „*Down bean, off wart, come no more to bother me.*” – „Maha uba, maha soolatüügas, ära tule enam mind tülitama”. Ravi põhimõte seisneb selles, et verine oatükk hakkab teist tükki enda poole kiskuma ja kisub niimoodi (sümboolselt) soolatüüka lahti – SMS 952: 63/66.

Ravitekst oli alljärgnevas näites ingliskeelne, loits ise iiri keeles, mis ilmselt põhjustas teksti mõningase ebatäpsuse. Ravi on järgmine: kui kellelgi on soolatüükad käel või jalal, peab ta tüügast pesema veega esimeselt kivil, mida ta näeb ja ütleva: „*Uisce, uisce cloch gan iarraidh ar do thóir a tháinig mé seo, fanéochaidh cuid dia orm agus ag iarraid a leigheas atá m*” – „Vesi, vesi kivil, mida ei otsita, sind otsides tulid ma siia ... [täendus segane] ... ning ma otsin selle ravi” – SMS 106: 628/9.

Kivilohus olevat vett tüügastele hõõrudes tuli lausuda (ravi oli antud inglise keeles): „*Eisg an cloch an acram fan aca taoram tá mé geara one tú.*” – SMS 117: 56. Selle loitsu standardvorm on ilmselgelt hägustunud. Teksti mõte on siiski samane teiste loitsudega.

Kui otsimata leiti kivi veega, võis vett kolm korda soolatüügastele panna ja öelda (nii ravitekst kui loits olid iirikeelsed): „*Uisge i gcloich ní ag do chuardach a bhí me acht fuair mé thú*” – „Oh kivivesi, ma ei otsinud sind, aga ma leidsin su” – SMS 124: 187.

Kui keegi leiab kivil vett, võib soolatüükaid ravida, öeldes neid sõnu (nii ravitekst kui loits olid iirikeelsed): „*A uisge chloich gan iarraidh, ní rú atá mé ag iarraig, acht ó cacadh orm tú, cuirfhidh mé tú tú braonacha orm in ainm De is Mhuire is Pádhraig*” – „Oh, mitteotsitud kivivesi, ma ei otsi sind, aga kuna olen sind leidnud, panen kolm tilka [vett] enda peale jumala, Maarja ja Patricku nimel” – SMS 124: 250.

Kui juhtub, et vesi kivist üles surub, tuleb sinna minna enne päikesetõusu, soolatüükaid pesta ja öelda (ravi oli antud inglise keeles, loits iiri keeles): „*Uisge cloch dá n-iarraidhe, Ní dá n-iarraidhe atáim, Ach fannocaidh beag do cuir d'iarraidhe D'iarraidhe mantuigheadh atáim*” – „Otsitud kivivesi, ma ei otsi seda (ülejäanud tähendus on segane, vihjetega nõrgenemisele ja lünkadele)” – SMS 125: 200/1.

Kui keegi leiab ilma otsimata kivil vett ja paneb seda tüügastele peale, kaovad nad ära, aga tuleb järgmisi sõnu öelda (nii ravitekst kui loits olid iirikeelsed): „*Uisge cloiche gan iarraidh ní go do iarraidh atá mé acht ó casadh ann mé is go do iarraidh atá mé anois*” – „Oh, mitteotsitud kivivesi, ma ei otsi sind, aga kuna olen sind leidnud, siis otsin sind nüüd” – SMS 135: 346/7.

Soolatüükaid tuleb pesta ja öelda: „*Holy water on this rock. Here I come to cure my warts.*” – „Püha vesi sellel kivil. Ma tulen oma soolatüükad ravima”. Peale seda kaovad soolatüükad aegamööda – SMS 90: 91.

Tüükaid tuleks pesta kivil oleva veega ja öelda: „*Holy water on the rock I came here to cure my warts.*” – „Püha vesi kivil, ma tulin siia oma soolatüükaid ravima” – SMS 94: 276.

Tuleb minna kivi juurde, mille peal on vesi ja öelda: „*Water on a stone, water on a stone, it's not for you I came but for the cure.*” – „Vesi kivil, vesi kivil, ma ei tulnud sinu, vaid ravi järele” – SMS 95: 224.

Kui keegi näeb väga väikest veesilma kivide ja põõsaste vahel, tuleb natuke vett koju tuua ja seda peale pannes kolm korda öelda: „*It is not looking for you I am but getting you.*” – „Ma ei ole sind otsimas, vaid saamas” – SMS 101: 449.

Kui keegi läheb kuhugi ja juhtub ilma otsimata leidma kivi, millel on vesi, tuleb öelda: „*Water water wanting you, I am to cure a wart that God put on*” – „Vesi, vesi, sind tahtes, tulin ravima soolatüügast, mille Jumal mulle pani” – SMS 127: 334.

Loitsutekstides rõhutatakse, et ravivahendit ei ole otsitud, vaid juhuslikult leitud ja sellisel juhul soovitakse vastavat vahendit kohe ka kasutada. Eraldi tuleb ingliskeelsete loitsude seas esile tõsta paari teadet, kus konventsionaalseid palveid on kasutatud loitsu funktsioonis, mis viitab usaldusele ja usule religioossetesse sümbolitesse, nimelt on soovitatud veega pesemisel lugeda **Ave Mariat** ja **Meie Isa** palvet (SMS 51: 301; SMS 123: 42). Samuti mainitakse, et ravitsejad loevad palveid (SMS 157: 30/1).

3.5. Iiri materjali analüüs

Iiri- ja ingliskeelne materjal oma sisult ei erine, viimane on arhiivis lihtsalt arvukamalt esindatud ja selle võrra ka mitmekülgsem. Pikk loend erinevatest

ravivahenditest on järjekordseks tõendiks sellest, et soolatüükad on tavaline probleem ja nende vastu kasutati peaaegu kõike.

Iiri rahvameditsiinis kasutatakse soolatüügaste ravimiseks kõige enam teo tüükale hõõrumist, kartuli ja peekoniga hõõrumist ja vastavate vahendite matmist, vihma- jm veega pesemist. Kogutakse soolatüügastele vastav arv kõrretükke, viljaterasid või kivikesi, mis ristteele jäetakse või maha maetakse, (juukse)karvad ja niit tüügaste ümber sidumiseks on samuti levinud vahendid. Ravi korratakse kolm korda, paar korda või niikaua kuni tüugas kaob. Arvud kolm ja üheksa on ravimaagias seejuures kõige rohkem kasutusel. Soolatüugas kaob kas järgmise paari päeva jooksul, nädalaga, siis kui mahamaetud vahend mädaneb või kui keegi ristteele visatu üles korjab.

Raviprotseduurid toimuvad tihtipeale enne hommikusööki, nt sülje kasutamisel, mis on samuti üks populaarsemaid vahendeid. Samamoodi toimetatakse ravimist juba varahommikul enne päikesetõusu (ka päikeseloojangu ajal). Kindlasti tuleb ravivahendeid otsida teiste nägemata või juhuslikult leida ja ravi teostada kõrvaliste tunnistajateta. Varastamist mainitakse eriti peekonitüki puhul. Ravi kindlustamiseks kasutatakse maagilise toiminguna väga palju ristimärkide tegemist, samuti nimetatakse kolmainsust ja kasutatakse loitsudega võrdsustatult religioosseid palveid.

Spetsiaalseid kohti (kivid ja puud, kus kuskil lohus või õõnsuses on vesi) ja nimeliselt mainitud inimesi, kes soolatüükaid ravivad, leidub rohkem idapoolsetest maakondadest pärit tekstidest, kuid selline geograafiline iseärasus võib olla ka juhuslik, kuna antud juhul ei ole kasutada mitte kõik soolatüügaste ravimist puudutavad teated Iiri Folkloori Arhiivist, vaid üks osa neist.

Iiri materjalis tuleb esile samasugune vastandus nagu eesti materjali puhul – ravivahend on paradoksaalsel kombel esindatud ka soolatüügaste põhjustajatena, antud juhul on selles nimekirjas muna- või kartulikeeduvesi ja jõevaht. Iseenesest on ingliskeelses traditsioonis veel teada, et konna põhjustab soolatüükaid ja konna ravivahendina käesolevas materjalis ka mainiti.

Põhjuseks, miks ingliskeelsete loitsude kõrval ometigi säilisid iirikeelsed loitsud, võib olla iiri keele arhailine kõla. Oletada võib ka, et kui inglise keel saavutas järk-järgult üha suurema mõjuvõimu, muutus iiri keel võõrkeeleks, mille kõla ja arusaamatud sõnad on võrreldavad ladina keelega, mida on loitsukeelena kasutatud nii rahvameditsiinis kui ka üldisemalt, näiteks kaasaja mängufilmides. Kõik võõras ja salapärane aga omab teatavat (maagilist) jõudu. Lisaks on iiri folklooris teada, et olendid teispoolsest, nagu näiteks haldjad, räägivad omavahel iiri keeles, mida sellisel juhul määratletakse kui kummalist ja võõrapärast keelt.

Iirikeelsete loitsude puhul tuli, nagu eespool viidatud, kokku puutuda tekstide muundumisega. Üks võimalik seletus on, et inimene, kellelt koguti, ei pruukinud enam täpselt mäletada iirikeelseid sõnu või eksis koguja, antud juhul kooliõpilane, teksti ülesmärkimisel. Ka on võimalik, et õpilase enda iiri keel ei pruukinud olla täiuslik, isegi kui informandi iiri keel seda oli ning seega võidi tekst kirja panna umbes, häälduse või kõla järgi. Ühtlasi näitab tekstide muundumine selgesti iiri keele taandumistendentse.

4. VÕRDLUSANALÜÜS

Otsides vastuseid esimeses peatükis esitatud (küll hüpoteetilistele) küsimustele, selgub, et arhiivimaterjalide järgi on soolatüükad tavaline nahaprobleem. Eesti tekstides soolatüügaste visuaalne kirjeldus puudub, iiri materjalis kirjeldatakse soolatüükaid kui klompe. Ravivahendite põhjal võib järeldada, et soolatüükad on väikesed ja vahendid on valitud sarnasuse alusel – soolaterad, hernerad, oad, väikesed pulgad, kõrretükid, kivikesed, viljaterad, praht. Niidisõlmede tegemine viitab samuti *similia similibus* rakendamisele ja isegi tigusid võib pidada soolatüügaste (küll tunduvalt suuremaks) analoogiks, kes omal tagasihoidlikul moel ringi toimetavad.

Eesti materjalis samastatakse tihti erinevad nahaprobleemid, mille korral kasutatakse ka sarnaseid ravivõtteid. Iiri materjalis ei esine segadusi soolatüügaste nimetustega ega võrdsustata ka erinevaid nahahaigusi. Kuna iiri aines pärineb pisut hilisemast ajast, võib oletada, et teadmised erinevatest nahahaigustest olid kogumise ajaks paremad kui 19. sajandi lõpus.

Uuritavad tekstid on enamasti olemuselt lühikesed, teatelised, vaid mõnikord on esitatud pikem ja täpsem ravikirjeldus, peamiselt (konkreetseid) isikuid puudutavate kirjelduste puhul, mis on sellevõrra emotsionaalsemad. Tekstide sisu on vahel üsna lakooniline, teatakse lihtsalt, et see või see on soolatüügastele. Võib oletada, et eeldati rahvameditsiini konteksti laiemat teadmist, seda ehk teadvustamata.

Nii eesti kui iiri aineses leidub mitmeid teateid selle kohta, mis on soolatüükad ja mis neid põhjustab. Soolatüükad ilmuvad soola varastamisel või tulle pillamisel, teist inimest soola või hernerestega visates või kalaga lüües, ristteelt millegi üles korjamisel, teise inimese soolatüügaste lugemisel, muna- või kartulikeeduveega pesemisel. Samamoodi saadetakse teistele tüükaid loitsu abil. Kõik viitab teadlikkusele haiguse nakkuslikust olemusest ja selle ärakasutamisele. Ühtlasi sisaldab taoline teave hoiatust ühe või teise asja kasutamise eest. Ravivahendid pärinevad isiklikust, kodusest või vähemasti kodulähedasest ringist.

Peale mitmete aineliste või ka sõnaliste põhjuste (haigus loitsuga antud/saadetud) võib tüükaid saada ettevaatamatusest, nt teiselt isikult tema tüükaid lugedes. Samas on ühes iiri tekstis mainitud, et soolatüükad on jumala saadetud ja eesti materjalis leidub teade, et tõbi on jumala nuhtlus. Yoder märgib, et rahvaetioloogias varieeruvadki haiguste põhjused nõidusest jumaliku ettemääratuse ideeni (Yoder 1972: 204). Tõdemus, et haigus on jumalate viha tulemus, oli eriti tuntud antiikajal (Sontag 2002: 41).

Antud materjalile tuginedes on iirlaste ravimeetodid kristlikust kombestikust rohkem läbiimbunud kui eesti omad. Nii mainitakse kiriklikke palveid küll mõlemas aineses, kuid iiri materjalis on palved selgemini esiplaanil kui eesti materjalis. Samuti mainitakse mõlemal pool kolmainsust, kuid jällegi on millegi Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel tegemine rohkem omane iiri ravivõtetele. Nagu Yoder ütleb, lõpeb enamik sõnamistest mõjuvuse eesmärgil kolmainsuse nimetamisega ja religioosse ravimise juured ulatuvad samuti tagasi antiikaega (Yoder 1972: 201, 207).

Ristimärkide tegeminegi on eesti materjalis vähem silmatorkavam kui iiri aineses. Siin ei saa otsustada selle põhjal, et üks maa on tugevate katoliiklike ja teine luterlike traditsioonidega, kus ristimärk (või ka palved, kolmainsus) pole nii oluline. 19. sajandil ei olnud eestlastel sama vaba suhtumist kirikusse kui tänapäeval. Teisest küljest on risti ja risti(kujulise) märgi tegemises midagi universaalset ja see ei ole üheselt taandatav kristlikule põhjale.

Arvu kolm sage esinemine on samuti seotud nii kristlike kui rahvapäraste tagapõhjadega (Yoder 1972: 207–208). Lisaks kolmele esineb teisigi arve, näiteks üheksa ja seitse, kümme ja üksteist. Kolme ja üheksat kasutatakse palju kordustes, ka ravivahendi kvantiteedi märkimises. Enamasti tuleb raviprotseduuri lihtsalt kolm korda või kolmel korral järjest korrata (vt Hand 1975: 150–1).

Ravi läbiviimise ajana mainitakse eesti materjalis enamasti kaduneljapäeva ja kuivalget ööd. Iiri aineses soovitatakse tihti ravida enne hommikusööki, enne päikesetõusu. Üldine mulje on, et ravimiseks sobib iga aeg, kuid on ka võimalik, et seda, mida teatakse ja enesestmõistetavaks peetakse, eraldi ei mainita ja tagajärjeks on täpsustuste puudumine.

Soolatüügaste ravimises mängib aeg ka pisut teistpidist rolli – haigus kaob, kui raviks kasutatav on hävinud (vt Hatfield 2003: xix). See tähendab siin just selliseid vahendeid, mis pärast soolatüükale hõõrumist maha maeti või kõduneda lasti – nt liha, niit, kartul, kala, tigu. Vahetevahel on teadetes mainitud, millal täpsemalt soolatüükad kaovad, kas juba järgmisel hommikul, mõne päeva pärast, nädala pärast jne.

Populaarseteks ühisteks ravimeetoditeks on nt veega pesemine, liha varastamine ja tüügastele hõõrumine, taimede mahla pealemäärimine, vahendite poetamine ristteele, loitsude kasutamine. Samas on kahe maa materjalides piisavalt sellist, mis teises puudub või on väheesindatud. Nii ei esine eesti materjalis niivõrd mitmekesisist aia- ja põllusaaduste kasutamist, samuti ei mainita tigu, angerjat, konna ega ka kastoorõli, küünalde või pesusooda kasutamist. Iiri materjalis omakorda ei esine ravivahendina loomade väljaheiteid, linnusulgi, räimi, aknahigi, äkkepulki, luisku ega pesunuustikut.

Huvitaval kombel on mõlemas materjalis peale igasuguste muude vahendite oma kindel koht elusolendil loomariigist – iirlastel on selleks tigu ja eestlastel (küll väikese esinemissagedusega) rohutirts. Viimatinimetatu võib olla mõjutatud saksa traditsioonist (*Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, edaspidi HDA, III: 1827).

Piirikohtadel, nagu näiteks ristteel ravimine, on rahvameditsiinis üldine ja kehtib ka soolatüügaste puhul. McClafferty märgib, et ravi sõltus suuresti sellest, kas keegi teele jäetud pakikese vmt üles korjas või mitte. Ristteed olid tiheda liiklusega kohaks ja see suurendas võimalust, et keegi uudishimulik mahavisatud pakikesest mööda läheb. Niisiis ei olnud tähtis mitte risttee kui selline, vaid haiguse kellelegi edasi andmine/saatmine (McClafferty 1979: 129).

Hand omakorda leiab, et risttee oli maagiliseks paigaks, mida kasutati raviprotseduurideks ja ennustamisteks. Oletati, et seal kogunevad ka mitmesugused üleloomulikud olendid. Siia lisandub tõekspidamine, et haiguse võib jätta kohta, kust see külge saadi ja et haiguse võib teisele edasi anda (Hand 1975: 141–2). Pealegi sobivad teede lahknemispaidad haigustest lahti saamiseks analoogia seisukohalt suurepäraselt (vt Puhvel 1989: 59). Ka soolatüügaste puhul eeldati tõenäoliselt, et

need võisid tekkida millegi teelt üles võtmise tagajärjena, kuna ristteed kasutatakse ravimispaigna tihti.

Palju esineb materjalis tüügaste nõ kägistamist niidi, nõõri, juuste või loomakarvadega. Kehavedelike ja juuste kasutamine põhineb maagilisel mõtlemisel, et teatud asjad kannavad endas inimese (või looma) energiat. Näiteks juuksed on miski, mis justkui on kehaosa, aga samas mitte ning see võis juustele anda lisajõudu (Ó Fhloinn 1979: 53). Ka sülitamine ei ole lihtsalt tõrjemaagiline toiming, vaid annab teavet inimese elujõu kohta, mis kaitseb teda ohu eest (Veidemann 1987: 969), antud juhul soolattüügaste levimise/taastekke eest. Sama tõdemus kehtib vere ja väljaheidete kohta.

Võib oletada, et millegi käepärase kasutamine oli vahel ehk mõttekamgi kui midagi spetsiaalselt otsida või juhuslikule leidmisele lootma jääda. Loomaproduktide, aia- ja põllusaaduste kasutamine toetab samuti ideed, et vajalik oli käepärasus, lihtsus ja elujõu olemasolu. Kuigi on raske kujutleda, et näiteks teo või nälkja tüügastele hõõrumine võis miskitpidi meeldiv tegevus olla.

Ingliskeelses materjalis torkab silma värvidemäng, millele on juba osutatud. Nimelt musta või valge teo torkamine viirpuu või laukapuu, vastavalt siis *whitethorn* või *blackthorn*, otsa. Mõlemad praktikad on muuseas tuntud mujalgi mandri-Euroopas (HDA VII: 1204, 1438). Opositsioonide ja jõutasakaalu või analoogia-sarnasuse kasutamine on folklooris tavaline ja viitab ehk ka taotletavale tasakaalutundele inimese ja keskkonna vahel.

Siinkohal tasub keskenduda värvidele lähemalt. Terves materjalikogumis esinevad värvid valge, must ja punane, mis kuuluvad nii eesti kui inglise keeles põhivärviniimede loendi etteotsa (Sarapik 1998: 15, 21). Punane esineb arhiivitekstides niidi või lõngaga seoses, valge ja musta nimetamine torkab aga, nagu öeldud, silma teo ja viirpuu kasutamisel.

Virve Sarapik märgib, et nii punane, must kui valge seostuvad mitte millegi tavalise, vaid pigem ebatavalisega. Vastandpaar valge-must seostub valguse ja pimeduse, öö ja päevaga, kristluses kinnituvad need värvid veel ülitugevale headus-kurjus

vastandusele (Sarapik 1998: 21). Arvestades katoliikluse tugevust Iirimaal, näib üsnagi asjakohane, et ravimise ja millegi kaotamise kontekstis kasutatakse seal just sellist värvidemängu.

Asjal on veel teine külg – nii valge kui must on ravimaagias üsna levinud värvid. Mustad loomad omavad erilist rolli, neid on vaadeldud ka kui haigusdeemoneid või ohvreid, mis tõstab esile värvi tugevdava ja tõrjuva mõju (HDA VII: 1437). Valge kasutamine ravivärvina tugineb varasemale iseloomustusele valgest kui valgusevärvist (samas, IX: 339).

Punane seostub ennekõike verega, punase lõnga kasutamist on mainitud ka Piiblis (Sarapik 1998: 24). Punane on siiski väga laia tähendusskaalat omav värvinimetus, millel siinkohal ei ole otstarbekas pikalt peatuda. Relevantsete arhiivitekstide põhjal võib järeldada, et punase niidi või lõnga kasutamine viitab antud ravi kontekstis verele ning soolatüügaste verevoolu äralõikamisele nende närvutamise eesmärgil.

Pöördudes veel tagasi varasema lõigu juurde, tuleb mainida, et viirpuul on iiri folklooris tegelikult palju laiem tähendus kui lihtsalt põõsal, mille otsa võib tigusid ja nälkjaid lükkida. Viirpuu hoiab ära kõik halva (HDA IX: 446), seetõttu ehitakse teda maipidustusteks, seda enamasti Leinsteris ehk Ida-Iirimaal, osaliselt ka Connachtis (Lääne-Iirimaal) ja Ulsteris (Põhja-Iirimaal) (Lysaght 1993: 39). Samuti nimetati viirpuud haldjapõõsaks ehk *fairy bush'iks* (Ó Giolláin 1991: 199), mis tähendab üksikult kasvavat põõsast või puud, mida ei tohi maha raiuda. See annab aluse oletuseks, et viirpuud kasutati soolatüügaste ravimisel just talle omistatud saladuslikkuse ja pühaduse tõttu.

Seos surnutemaailmaga on rahvameditsiinis oluline (Hand 1975: 155–6), see puudutab ka soolatüügaste ravi. Arhiiviteadetes märgiti ära nii surnukehad, puusärk, matuserongid kui matusekellade helin, vastavalt situatsioonile tuli midagi teha või öelda. Sellise käitumise põhjused on ilmsed – kuna kogu valdkond viitab kaduvusele ja hävimisele ja soolatüügastest soovitakse vabaneda, kantakse haigus analoogiamaagia abil üle surnule või matustega seonduvale. Soolatüügaste ravi on laipade, matuste ja muu taolisega seotud ka mujal kui Eestis ja Iirimaal (HDA I: 999/1000, 1663).

Nii eesti kui iiri materjalis mainitakse konkreetseid inimesi, kes ravivad soolatüükaid, kasutades selleks mitmesuguseid ainelisi vahendeid, või teavad vajalikkude ravi. Lisaks on ravimises oma osa loitsudel. Ravimist loitsudeta, üldse maagiliste toiminguteta, peeti vähemefektiivseks (Honko 1962–63: 292), maagilised loitsud üksnes tugevdasid ravi (Yoder 1972: 199). Eesti loitsutekstide puhul ei ole märgata sellist sõnastusseadust, nagu seda esines iirikeelsete tekstide puhul. Ka ingliskeelsed loitsud on tähenduselt selgemad. Seega paistab eesti keel iiri keelega võrreldes arhiivitekstide järgi piisavalt elujõuline ja eriliste kõrvalmõjudeta.

Kahjuks puudus materjalis igasugune informatsioon selle kohta, kuidas loitse lausutakse, kuid oletades, et loitsud olid nende kogumisajal veel käibel või vähemalt „õhus”, puudus informantidel ja ilmselt ka küsitlejatel vajadus täpsustada loitsude esitamistiili. Pisut võib siin ehk kahelda, kas 1930. aastate lõpu kogumiskampaaniast osa võtnud iiri koolilapsed olid veel teadlikud loitsude esituspraktikast, kuid neile ei saa kuidagi ette heita, et nad on konteksti uurimata jätnud.

Inimestega seoses on terves materjalis korduvaks teemaks võõra kontakti piiramine ravimisprotseduuris (vahendite varastamine, vaikimine, kõrvaliste tunnistajate puudumine). Salajas läbiviidavad toimingud annavad kasutatavale vahendile maagilise jõu, mida sellel muidu ei oleks (Hand 1975: 151). Iiri materjalis vahendite leidmisel oluline juhuslikkus viitab ilmselt samuti vajadusele kasutada midagi, mis on väljaspool argist konteksti. Siin on ka teatav analoogia – soolatüükad tekivad (ja kaovad) juhuslikult, samamoodi peab ravivahend olema juhuslikult leitud. Vaikimisnõudega ühtib Handi järgi soov teatud häält mitte kuulda. Seejuures väidab Hand, et näiteks herneste kaevukukutamise hääl kuulmise vältimine Touraine’is (Lääne-Prantsusmaa) on erakordselt harv ravipraktika (Hand 1975: 152–153).

Kas Hand on sealjuures mõelnud rahvameditsiini üldiselt või ainult kohalikkude ravipraktikat, ei ole selge, kuid siinkohal analüüsiv materjal seab sellise väite kindlalt kahtluse alla. Eestimaistes arhiiviteadetes üks enam esindatud ravivõtteid ongi just soola tulle viskamine ja eemale jooksmine, et pragin kõrvu ei kostuks, seega ei saa antud juhul rääkida rariteetsusest. Peale selle on nii soola kui ka herneste tulle,

kaevu jne viskamine ja eemale jooksmine tundud kaugemalgi kui Eestis (HDA I: 777; II: 881).

Pilguheit laiemasse konteksti

Mitmete teadete põhjal, mis esinevad nii eesti kui iiri materjalis, võib näha erinevate ravimeetodite ja -vahendite tundmise laiemat leviala, nõ laineid, üle Euroopa, mille piirialadeks on antud juhul Eesti- ja Iirimaa. Toetudes juba eespool viidatud käsiraamatule *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, on võimalik heita pilk põhiliselt küll saksa rahvameditsiinis olevale, aga ka mujal kasutatavatele ravivahenditele.

Juba eelpool on mainitud teo, herneste ja soola laiemat kasutamist soolatüügaste ravis. Nii on ka liha (ja selle varastamise) ja peki hõõrumisega (HDA II: 1617; VIII: 145–6), kartul on ravivahendina äärmiselt tuntud (samas, IV: 1025), samuti mainitakse soolatüügaste hõõrumist õunaga (samas, I: 520). Palju kasutatakse vihmavett või kastet, looma suust joomisel kukkuvat vett (samas, VII: 607–8; VI: 1643–4). Nii pole üllatav, et munakeeduveega käte pesemist on peetud soolatüügaste tekkepõhjuseks mujalgi kui Iirimaal (samas, III: 1391).

Ka sülitamine pole omane ainult eesti või iiri materjalile (samas, I: 1663; VIII: 149). Laiemalt on tuntud angerjavere ja –pea kasutamine (samas, I: 2, 3), veel mainitakse haugi (samas, III: 1620). Samuti kasutatakse palju niidi ja hobusekarvadega soolatüügaste sidumist (samas, I: 12), niidiga sõlmimist teatakse ka näiteks Norras (samas, VIII: 1196).

Mitmel pool kaotatakse soolatüükaid kuuvalgel, esindatud on seejuures nii täiskuu kui vananeva kuu ajal ravimine (samas, II: 1471; VI: 497, 531, 537). Mainitakse mõningaid taimi, mida soolatüügaste raviks tarvitada, näiteks vereurmarohtu (samas, VIII: 19), samuti piimalille (samas, IX: 798). Tüügastele pannakse ka võilille piima (samas, VII: 1030), Prantsusmaal kasutatakse võilille lehti (samas, VII: 621).

Opie'de uurimusele (Opie 1959) toetudes on võimalik lisaks saksa pärimusele leida näiteid soolatüügaste ravimisest inglise rahvameditsiinis. Pealegi on Inglismaa Iirimaaga ajalooliselt tihedas vastastikusel mõjus. Kuigi mainitud uurimuse

objektideks olid lapsed, on selge, et nemadki pidid oma teadmised kellelki saama ja üldjuhul on nende infoallikaks täiskasvanud.

Nii selgub, et Inglismaal kasutatakse soolatüügaste vastu näiteks tinti, väävlit, juustulõike, toorest kartulit, kastoorõli, roostevett, sülge, võilille mahla, soodat, soola, õuna, ube, liha ja pekki, hobusekarvu, tigu või nälkjat, metallraha. Peamiseks meetodiks on haiguse millelegi või kellelegi üle kandmine, samuti teatakse loitse ja tuntud ravimiskohaks on risttee (Opie 1959: 313–317). Teisisõnu liigub soolatüügaste ravi inglise rahvameditsiinis (omade eranditega) samadel radadel nagu iiri aineski, evides ühtlasi ühisjoooni praktikatega mandril.

Mõned probleemid

Materjali analüüsides kerkisid esile järgnevad küsimused. Kui Eesti on ajalooliselt mõjustatud Saksamaast ja sealsetest traditsioonidest ja Iirimaa omakorda Inglismaast, siis millega ja kuidas täpsemalt ravitakse soolatüükaid vahepealsetes maades ja ka mujal Euroopas? Kuidas on ravipraktikad levinud, milliste mõjutegurite kaudu? Kus on seejuures teatud ravimisviiside liikumise piirid, kui näiteks Eestis ei tunta soolatüügaste tigudega hõõrumist ja Iirimaal ei joosta ummisjalu soola põlemispragina eest? Lisaks kerkib üles igikestev probleem laenulise ja isetekkiva materjali vahekorra.

Eesti ja iiri arhiivimaterjalidele ning HDAle ja Opie'de tööle tuginedes on selge, et ühed ravimeetodid ja –vahendid on populaarsemad kui teised ja neid kasutatakse mitmetes eri paikades. See ei selgita aga praktikate omaksvõtmist ja kohandamist ega ütle midagi nende ülevõtmise või kasutuse lõpp-punktide kohta. Lisaks ei ole välistatud slaavi rahvameditsiini mõjud. Neile küsimustele vastuste leidmine oleks üks võimalik edaspidine uurimissiht.

5. SOOLATÜÜGASTE KÄSITLUSI INTERNETI PÕHJAL

Eelmistes peatükkides käsitletud kõige varasemate arhiivandmete kogumisest on möödunud üle saja aasta. Vahepealse sajandi jooksul on arstiabi muutunud kättesaadavamaks ja üldmeditsiinialased teadmised paremaks. Selle taustal tekib vajadus uurida, millised on tänapäevased arusaamad soolatüügaste tekkepõhjustest ja ravist nii Eestis kui Iirimaal. Ühtlasi peaksid tulemused osutama, milline on kaasajal suhtumine rahvameditsiini. Alljärgnevalt on vaatluse all, kas ja missugust materjali pakub moodne arhiiviallikas – Internet. Otsinguteks 2004. aasta kevadel on kasutatud Eesti üht tuntuimat portaali <http://www.neti.ee> ja töö autorile teadaolevat iiri portaali <http://home.iol.ie>.

5.1. Eesti materjal <http://www.neti.ee> põhjal

Sõnale „soolatüükad” leidis otsingul üle 60 vastuse, neist enamik olid siiski korduvad viited. Kõige rohkem oli populaarteaduslikke veebilehekülgi: meditsiinilisest seisukohast kirjutatud artiklid ja meditsiiniline abi, papilloomviiruste, kui soolatüükaid põhjustavate viiruste, üldkirjeldused ja ennetus. Selgitav lehekülg papilloomviiruste kohta on näiteks aadressil <http://www.miksike.ee/elehed/8klass/1mikroskoopilinemaailm/8-2-13-3.htm>, samuti leidis Internetis Hugo Treffneri Gümnaasiumi bioloogiakonspekt, kus nahka kahjustavate viirushaiguste all olid märgitud ka soolatüükad. Tõenäoliselt näpuvea tõttu oli aga papilloomi asemel kirjas papilloom (<http://www.htg.tartu.ee/klassid/c2/konspektid/bio2.txt>).

Akadeemiliste kirjutiste autoriteks on näiteks professor Naomi Loogna, Anneli Uusküla Nahahaiguste kliinikust, bioloog-biokeemik Tiit Talpsep ja viroloogiaprofessor Mart Ustav. Meditsiinilisest seisukohast on soolatüugas nende artiklite järgi healoomuline kasvaja nahal, mille põhjustab papilloomviirus ja mis kõige sagedamini esineb koolilastel. Tasub mainida, et papilloomviirused osalevad ka pahaloomuliste kasvajat (vähi) tekkes, kuigi viirustüübi leidmine ei viita koheselt vähile, vaid lihtsalt selle tekkimise võimalusele.

Tavaliselt paiknevad soolatüükad labakätel, sõrmedel, huultel, ka näol, põlvedel ja labajalgadel. Viirus võib siseneda organismi naha mikrovigastuste kaudu kas otseselt või kaudselt (üldkasutatavates basseinides ja saunades). Vastuvõtlikkus nakkusele ja samuti paranemine sõltub seejuures suuresti inimese organismi üldseisundist. Rõhutatakse, et soolatüükad on nakkavad, välja arvatud vanuritüükad.

Raviks soovitatakse kasutada kooriva toimega ravimeid – nt salitsüülhapet, samuti kasutatakse instrumentaalseid meetodeid: krüoteraapia ehk külmutamine vedela lämmastikuga; diatermokauter – elektroodi abil tekitatakse haiguskoldes hetkeks kõrge temperatuur, mistõttu rakud hävivad; CO2 laser, mida kasutatakse juhul, kui muu ravi on jäänud tulemusteta.

[Http://www.kliinik.ee](http://www.kliinik.ee) ja <http://www.eapteek.ee> on leheküljed, kuhu on võimalik kirjutada terviseprobleemide korral, muuhulgas on küsitud abi ka soolatüügaste puhul. Esimesena mainitud lingil soovitati tüügastele lämmastikravi, aga ka Duofilmil lahust ja preparaati „Wartner” koduseks külmutamiseks. [Http://www.eapteek.ee](http://www.eapteek.ee)-s mainiti lisaks, et on olemas soolatüüka plaastrid ja austerserviku tabletid välispidise ravi täienduseks.

Meditiinilise suunitlusega artiklites viidatakse mõningatele rahvapärastele ravivahenditele: vereurmarohu mahlale, mille kasutamine on aktsepteeritud (hoiatatakse küll mahla silma sattumise eest), ravile sibulakoortemassiga (sama ravi pakutakse ka konnasilmale), samuti peenestatud küüslaugu ja toore kartuliga (ööseks peale asetada), varasema aja ravina mainitakse sugestioonmeetodit.

Rahvapärastele ravivõtetele vaadatakse siiski muigega, naljatamisi, nt Talpsep leiab, et abi tasub otsida ka peletamissõnadest, sest (tsitaat): „/---/hingetugi kulub ikka ära ning kust mujalt seda paremini saab, kui naljast ja pisukesest müstikast /---/” (tsitaadi lõpp). Ühtlasi mainib Talpsep ka paari loitsu seoses Kuuga (http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/index.php?id=223). Meditsiiniliste artiklite valdav seisukoht on, et loodusravi on pigem üldravi toetuseks.

Taimedest pakuti Internetis soolatüügaste raviks kolme – vereurmarohtu (raviks kasutatakse mahla, iseenesest on kasutatav terve taim õitseajal)

(<http://sunsite.ee/taimed/oistaim/vurohi.htm>), huulheina (kasutatakse ürti) ja teepuuõli (kasutatakse lahjendatult) (<http://www.balscand.ee/TT.htm>). Samuti on Internetis kättesaadav pikk loend taimedest ja nende kasutusest: ravimtaimed (sh mainitud huulhein), meetaimed, värvitaimed, ilutaimed, maitsetaimed, teetaimed, lõhna- ja söödataimed; loetletud on taimede eesti- ja ladinakeelsed nimetused (http://www.polvamaa.ee/failid/uurimused/taimede_kasutamine.pdf).

Internetis leidis mõningaid viiteid varasematele rahvapärastele ravimeetoditele. Täpsemalt tuli soola nartsuga tulle visata, lisaks pesi antud lehekülje autor noorena kellegi õpetuse järgi koolis pinginaabrilt saadud tüükaid põhjapoolse räasta alt võetud äikesevihma veega (<http://www.aai.ee/~tarmo/txt/Noidus.html>). Rahvaluuleteaduse poolelt on esindatud käesoleva töö autori kirjutised (<http://www.folklore.ee/tagused/nr22/ave.htm> ja <http://www.erm.ee/?node=519>).

Rubriiki „mitmesugust” ehk väga erineva sisuga linkide alla kuuluvad esiteks mitmed lingid iluravisaalongidele, kus muu hulgas reklaamitakse soolatüügaste eemaldamise võimalust. Samuti leidis kaks noortelinki – üks noor kurtis, et tal kunagi olid soolatüükad ja enam ei ole, aga ikka narritakse (<http://noortekas.hot.ee/?id=2206&cid=10&a=1>); teine muretseb, et kuna tal on soolatüügas, hakatakse teda narrima (<http://lastekas.hot.ee/uudised.php3?id=2087&cid=146&a=1>). See näitab töö autori arvates probleemi aktuaalsust ja laste puhul sellega kaasnevat (võimalikku) narrimist. Ühtlasi oleks see veel üks külg psühholoogilisest koolivägivallast.

Surfarite koduleheküljel leidub Surfigeeniuse test, kus on punkt – „Sa peaks surfisusse kandma siis, kui...” ja üheks vastusevariandiks on – „sest su varvastel on soolatüükad” (<http://surf.triip.ee/index.php?ID=137>). Veel leidub kodulehekülg, kus mainitakse, et mittemeeldivate asjade hulka kuuluvad ka soolatüükad (<http://www.zone.ee/tinn/magamist.htm>). Ühes artiklis räägitakse soolatüügaste pealegrimmeerimisest ühele tegelasele muusikalis „Hüljatud” (<http://www.smithbridge.ee/lesmiserables/27102001sl.html>).

Soolatüügas paistab kandvat ka teatud märgilist tähendust, nii näiteks öeldakse “Mamma mia” reklaamis posijate ja nõidade saate kohta: (tsitaat) „/.../ Mine tea,

paneb veel needuse peale ning enne, kui jaole saad, ongi soolatüükad küljes /.../” (tsitaadi lõpp) (<http://woman.delfi.ee/mammamia/tulekul/article.php?id=6990338>).

Pika nimekirja soolatüügaste ravist Eesti Internetilehekülgedel võiks lõpetada ühe humoorika tekstiga, nimelt hüpohondriku käsiraamatuga, mis on üleval ühes arstide veebiajakirjas. Leheküljel kirjeldatakse pikalt selle inimese vaeva, kes soolatüügastest lahti tahab saada: ühe arsti juurest teise juurde käimine, kusjuures kõik arstid teevad üht ja sama – ravi meditsiiniliste meetoditega. Viimane neist soovib lõpuks midagi hookuspookuse vallast, ehkki siin on õrn seos traditsioonilise pärimusega – nimelt tuleb teha puder nahkhiire ajudest ja sisaliku sabadest ja kasutada seda täiskuu ajal, näoga põhja poole seistes. Kannataja võib aga ennast lohutada sellega, et tüügas lõpuks ise ära kaob (<http://www.hippokrates.ee/art1veebr20.htm>). Siin on selged ironilised vihjed mõlemas, nii rahvapärilise kui ka akadeemilise meditsiini suunas.

Niisiis on Eestit puudutav Internetimaterjal küllaltki mitmekesine (akadeemilisest abrakadabrani), kuid enamuse leitud linkidest moodustavad asjalikud uurimused ja konkreetsed viited erinevatele akadeemilistele ravimisvõimalustele. Selline materjalihulk, ehkki mitte liiga suur, näitab ometigi, et soolatüükad on jätkuvalt valupunktiks ega kuulu ainult 19. sajandisse ja aega enne seda. Probleemile otsitakse aktiivselt lahendusi, nüüd toimub see kaasaegse meedia vahendusel. Ravivahendid on seejuures muutunud vähem folkloorseks ja vähem vaheldusrikkaks.

Leitud väikese materjalikogu põhjal võib väita, et kuna otsingus kerkis esile üht-teist folkloorset, ei ole traditsioonilisi ravimismeetodeid unustatud. Meditsiinilise vaatepunkti ülekaal Internetikeskkonnas on siiski suurem. Teisest küljest on ilmselge, et kui tänapäeval vähemalt Eesti kontekstis loodusravist abi otsitakse (ja seda tehakse), siis tähendab see pigem taimeravi ja mitte aknahigi, sülje või virtsaveega pesemist.

5.2. Iiri materjal <http://home.iol.ie> põhjal

Allpool kirjeldatavad otsingutulemused on läbi viidud töö autorile teadaoleval iiri otsingu- ja meelelahutusleheküljel <http://home.iol.ie> 2004. aasta kevadel. Kuna otsingul (otsingusõnaks oli *warts*, otsingumootoriks Google.com, piiranguga *Ireland*

only) tuli vastuseks kaugelt üle 400 lingi, on kõikide lehekülgede sisu analüüsimine keeruline. Siinkohal tuleb piirduda üldistuste ja mõningate omapäraste leidudega.

Erinevate veebilehekülgede seas leidus spetsiaalselt soolatüügastele keskendatud ning värvikalt kujundatud link <http://www.warts.ie>, kus leidub informatsiooni soolatüügaste tekkepõhjuste, olemuse ja ravi ning muude soolatüügastele sarnanevate nahahaiguste kohta. Juba avalehel on targu märgitud, et konna katsumisest soolatüükaid ei saa.

Palju on uurimusi ja kirjeldusi akadeemilise meditsiini seisukohalt, selgitatakse tüügaste tekkepõhjust, olemust, ravi (nt külmutamine), soovitakse kiiresti pöörduda arsti poole, eriti kondüloomide ehk genitaalsoolatüügaste puhul. Avalikult kõneldakse ka sellest, et üliõpilaste seas tõuseb seksuaalsel teel edasiantavate nakkushaiguste juhtumite arv, sealhulgas on üheks suureks probleemiks muutunud just kondüloomid (<http://www.campus.ie/user?cmd=item-detail&itemid=1761>).

Diabeetikuid hoiatatakse soolatüügaste olemasolu korral ennast ise ravimast. Samuti mainitakse, et soolatüügastest vabanemine võtab omajagu aega (<http://www.irishhealth.com/?level=4&con=276>; http://www.imj.ie/news_detail.php?nNewsId=2023&nVolId=60). Ilmselt pooldatakse akadeemilist ravi, rahvalike meetodite edu arvatakse seisnevat selles, et soolatüükad paranevad tihtipeale ise (<http://www.lasercentre.ie/treatments/warts.htm>).

Soolatüügaste kohta on lisaks meedikutele uurimusi teinud koolilapsed, nt <http://archives.tcm.ie/carlownationalist/2002/01/21/story838.asp>. Samalaadne link on <http://www.iol.ie/~bmullets/cures>, mõlemal leheküljel viidatakse traditsioonilistele ravivõtetele nagu tigu, kartul jmt. Leidub ka veebilehekülgi rahvalike ravivõtete kohta (http://www.louthonline.com/html/cures_and_customs.html).

Erakordselt põnevaks leiuks osutus artikkel mehest nimega Billy Lawler, kes olevat Iirimaa ainus soolatüügaste ostja (põhimõte seisneb selles, et kes soolatüükast lahti tahab saada, läheb Billy juurde ja viimane ostab temalt tüüka raha eest, mispeale tüügas ilmsesti kaob) ja artikli ilmunise ajaks oli ta seda rasket tööd teinud juba 38

aastat. Ravivõime on perekonnas juba ammu, kuid töötab ainult siis, kui pereliikme eesnimi on Bill või Billy.

Billy Lawler päris võime oma onult, kes seejärel oskuse koheselt kaotas. Artikli ilmumise ajal plaanis Billy Lawler ametit enda pojale (kelle nimi on loomulikult Billy) teatud aja pärast edasi anda. Tekstist selgub, et soolatüükaid ei tohi vana traditsiooni kohaselt osta vaskmüntide eest. Artikli andmetel ostab Billy Lawler tüükaid vähemalt 50-eurosendilise eest. Üldse on ta tüükaid ostnud kolmes erinevas vääringus. Ravi juurde käivad lisaks spetsiaalsed palved. Täpsem info on lingil <http://www.emigrant.ie/article.asp?iCategoryID=142&iArticleID=14408>.

Soolatüügaste ravi on omamoodi tõmbenumbriks turisminduses, näiteks saab Longfordi maakonnas (<http://www.longford.ie/community/townsection.php?action=3&town=22&contenttype=3>) püha Patricku kaevu lähedal oleva põõsa juures tüükaid ravida, tuleb lihtsalt riideräbal põõsa külge siduda ja kui see hävib, kaovad ka tüükad. Mainitud põõsast kutsutakse *The Rag Cure Bush* (räbalaravi põõsas – autori tõlge, A.T.). Taolist praktikat kajastavad ka arhiiviteated (SMS 758 ja 766). Samalaadseid linke on teisigi, nt http://www.donegaltown.ie/News-Section4.aspx?level4_id=471.

Nii nagu eesti keeles, on soolatüügastel ka inglise keeles teatud märgiline tähendus. Sõna *warts* esines väga paljudel linkidel väljendis *warts and all*. Seda väljendit kasutatakse, kui midagi esitatakse või kujutatakse koos oma ebatäiuslike külgedega. Nii näiteks on Noggin Theatre Company Meath'i maakonnas lavastanud 2002. aastal etenduse nimega „Warts and All” (<http://www.meath.ie/Common/100502.htm>), kus ilmselt viidati mõningatele ühiskondlikele valupunktidele, täpsem märkus kahjuks puudus. Sõna *warts* esineb samas tähenduses ka üksinda. Sontag on viidanud, et haiguste nimetusi kasutataksegi oma mure väljendamiseks ühiskonna pärast ja selliste väljendite kasutamisel on pikk ajalugu (Sontag 2002: 70–83).

Otsingul leidis palju meditsiinilise suunitlusega linke, samas oli veebilehekülgi, kus ühel või teisel viisil käsitleti traditsioonilisi ravivõtteid. Kohad, kus mitmesuguseid haigusi, sealhulgas soolatüükaid, ravida saab, on kaasatud turismindusse ja võib oletada, et vastavad paigad on populaarsed. Samas on soolatüükad kinnistunud ühe

kindla terminina igapäevasesse keelekasutusse. Iiri veebilehekülgedel tehtud päringu pärliks on siiski artikkel Iirimaa ainsast soolatüügaste ostjast.

5.3. Lõpetuseks

Internetiotsingu vastused olid mitmekesised. Üht-teist oli siiski ootuspärast – nimelt, tänapäeval valitseb akadeemiline seisukoht rahvameditsiini tõekspidamiste üle. Samas viidatakse akadeemilise meditsiini alastes artiklites populaarsematele traditsioonilistele ravivahenditele, millest järeldub, et meedikutel tuleb rahvapärase raviga igapäevaselt kokku puutuda. Mõningasest humoorikast suhtumisest hoolimata vaadatakse rahvalikele meetoditele aktsepteerimise asemel pigem ülevalt alla. Teisalt soovivad meedikud ise üldravi toetuseks loodusravi.

Kõrvutades arhiivimaterjale ja internetimaterjale, selgub, et tänapäeval teatakse vähem erinevaid rahvapäraseid ravivahendeid ja –meetodeid ning vastavalt ka kasutatakse neid vähem. Püsima, kui mitte praktikasse, siis vähemalt teadvusse, on jäänud need võtted, mis omal ajal olid valdavamad ja tunnustatumad. Eesti materjalist võib siin mainida soola ja vihmavee kasutamist. Samuti ilmnes, et tänapäeval on esmaseks mitteakadeemiliseks ravivahendiks taimed. Iiri poolelt teati traditsioonilise soolatüügaste ravina teo ja kartuliga hõõrumist.

Otsingu lõppjärel on, et soolatüükad on laialdane, isegi tõsine probleem. Selline mulje võib küll olla petlik, ainult kuvatavate vastuste arvu järgi on raske otsustada probleemi tegeliku suuruse üle. Samas leidis viiteid noortele, kes pelgavad kaaslaste kiusamist just soolatüügaste pärast, osutatakse ka kondüloomide laienevale levikule. Ravi leidmisel otsitakse abi pigem akadeemilisest kui rahvameditsiinist, sealjuures võimaldab Internet leida kiirelt vastuseid ja jagada kogemusi.

Otsingu jätkuna on mõttekas lähemalt uurida soolatüügaste ravimisviise kaasajal. Siinjuures on oluline küsitleda inimesi Internetikeskkonnast väljaspool, kuna Internet on ainult üks materjali kogumise vahend ja seal leiduv ei kajasta kõigi arvamust.

KOKKUVÕTE

Maailma rahvaste vahel on suured keelelised, kultuurilised ja keskkonnast tingitud erinevused. Ühendavaks teemaks seevastu on tervis ja haigused, millega tegeletakse nii akadeemilises kui rahvameditsiinis. Eestis, Irimaal ja mujalgi on jagatud muret sarnaste haiguste pärast, mis on tekitanud ja aidanud levitada folkloorselt analoogseid nähtusi. Siia kuulub ka käesolevas magistritöös analüüsitud soolatüügaste ravi ja sellega seotud uskumused.

Soolatüükad on haigusena suhteliselt ohutud. Siiski on tegu nakkushaigusega, mille kaotamiseks on tarvitatud mitmesugust ravi. Ravioskuste püsimisel on tõenäoliselt oluline olnud pärimuse kandjate autoriteet ning ravimisviisi usutavus ja asetumine üldisesse rahvameditsiinilisse konteksti. Ilmselgelt on uskumusi levitanud see pärimusrühm, kellele soolatüükad olid probleemiks. Suureks riskigrupiks on selle haiguse puhul lapsed ja noored.

Ehkki kasutatavad vahendid ja meetodid on mitmekesised, on aineses ka teatavat stabiilsust ja selgesti joonistuvad välja kõige levinumad ravivõtted. Tähtsal kohal on analoogiamaagia – ravi toimub enamasti põhimõttel „sarnane ravib sarnast”. Ravimeetodites ilmneb üldine kaduvuse teema, nii on ravisse integreeritud surmavaldkond, ravivahenditel lastakse mädaneda, kõige sellega ühtib soolatüügaste samaaegne kadumine. Teisest küljest torkab silma sülje, vere, juuste ja väljaheidete kui elujõudu sisaldavate ainete tähtsus.

Samuti piiratakse kõrvaliste isikute kontakti ja teadlikkust ravivahenditest ja -protsessist. Ravi ajana on uuritud materjalis mainitud piiriaega ööst hommikuni. Kõik kasutatavad vahendid on valdavalt koduringist või muidu hõlpsasti kättesaadavad, suure hulga erinevate ravivahendite kasutamine viitab ühtlasi praktikale hüljata see, mis paranemist ei too. Sealjuures on toimingute läbiviimisel arvatavasti oluline rituaalse käitumise mugavus ja uskumine, et ravi kindlasti mõjub.

Internetikeskkonnas tehtud otsing võimaldab jälgida uuritava ainese muutumist ajas. Kõrvutades arhiiviteateid Internetist leituga, selgub, et soolatüükad on jätkuvalt probleem nii Eestis kui Iirimaal, sealhulgas just noorte seas. Soolatüügaste kohta leidub nii akadeemilise meditsiini alaseid artikleid kui muud materjali, sh rahvapärast. Meditsiinilistel veebilehekülgedel selgitatakse põhjalikult soolatüügaste tekkepõhjust, leviku viise ja pakutakse ravi. Eesti linkidelt nähtub, et kaasajal eelistatakse taimeravi teistele, varasematele ravimeetoditele. Rahvameditsiin on integreeritud ka turismindusse, mitmetel Iiri veebilehekülgedel viidatakse võimalikele ravikohtadele reklaamitavates piirkondades. Tuleb tõdeda, et varasematest traditsioonilistest ravivõtetest mainitakse Internetis ainult kõige populaarsemaid ja varasem kirju pilt on ühtlustunud.

Soolatüügaste ravi vaadeldi käesolevas töös ka laiemas võrdlevas kontekstis, toetudes uurimustele inglise ja saksa rahvaluulest. Kõrvutusest selgus, et teatud meetodid ja ravivahendid on tuntud mitmetel maadel, nt ristimärgid, veega pesemine, soola, liha jmt kasutamine, samuti loitsimine. Probleem, mis võrdlusest tõstatus, oli ravimeetodite iseteke ja laenamine, millele on aga raske jälile jõuda ja ühest vastust anda.

Kokkuvõtteks võib öelda, et soolatüükaid puudutav materjal, nii arhiiviallikates kui Internetis, on põnev ja mitmekülgne ning võimaldab laiendatud uurimusi. Edasistes käsitlustes tuleks tähelepanu pöörata kaasaegsetele arusaamadele soolatüügaste ravimisest, seda nii veebilehekülgedel kui väljaspool Interneti. Sealjuures on mitmekülgsema pildi saamiseks vajalik integreerida analüüsi taimeravi. Veel üheks uurimissihiks oleksid rahvapärased soolatüügaste ravimisevõtted muudes Euroopa riikides ja nende võrdlus.

*Cures for Warts in Estonian and Irish Folk Medicine in the Materials of
Jakob Hurt Collection and Irish Folklore Archive*

A. Tupits

SUMMARY

Health and good looks have been valued in the present as in the past. The amount of archival data on folk medicine in the Estonian Folklore Archive shows, that good health was appreciated. As skin diseases are conspicuous, probably quite tedious and also cause embarrassment, they were naturally presented among the ailments listed.

Folk medicine is a complex field of folk culture, to understand it better, one has to compare its different constituent parts. Those features of the material which are specifically Estonian will emerge more distinctly when seen in the comparative perspective of the wider European cultural context. As folklore consists of both local and international elements, we can find similarities in the beliefs and customs of different peoples. Thus we can see common features in the folk medicine of such distant countries as Estonia and Ireland, also connected by similar history of suppression and survival of their language and traditions.

The current M.A. thesis is based on the materials of Estonian Folklore Archive, Tartu, Estonia and the materials in the archives of the Department of Irish Folklore, University College Dublin, Ireland. The aim of this paper is to observe the correlation of the folk medicine of both countries in the example of one skin ailment. The cures at holy wells and deep research of herbal remedies were not included, as both materials form complexes of their own.

Folk medicine has, historically, tight connections with other fields of research, such as anthropology, religion, botany etc. It is also the historical basis of all medical practices. It contains in itself actions of both magical (curing with herbs, minerals, animal substances) and religious (the use of charms, holy actions) nature. These

practises are also noticeable in the cures for warts. As the warts are infectious, but certainly not lethal, the range of the remedies used is vast and versatile.

It is clear from the Estonian data, that the warts were indeed seen as an infectious disease, even though no mention of it is made directly. It also becomes evident, that in popular tradition, the same cures were in several cases used for different skin ailments. The warts were believed to be the result of throwing the salt or peas into the fire, or throwing the salt at somebody. The cure in most cases was paradoxically rubbing the warts with salt and throwing it into the fire. The warts were also washed with the water from a hollow of a rock or the washing was imitated in the moonlight. The washing and burning was in several cases accompanied by charms.

The Irish material used for the research is bilingual, containing data in the Irish and the English language. The somewhat rare indications as to the cause for warts in the Irish folk medicine were injuring a leg or foot and washing with the water in which potatoes or eggs have been boiled. In most of the cases the reason for warts' presence was not given. The most popular cures were rubbing the warts with a snail and sticking it to a thorn, rubbing warts with a potato cut into pieces or with a stolen piece of fat bacon and burying the object, also washing them with the water found accidentally on a rock. The charms in Irish and English were quite common and accompanied mostly the washing of the warts.

The comparative analysis of the materials shows, that the cure in both countries was often made with objects similar to warts – grains of salt, peas, beans, small stones, pieces of straw etc, the warts are also washed with rainwater. The objects used were mostly from the domestic area and easily reachable. The plentiful use of numbers 3 and 9, tying the warts with a piece of string or hair, making the Signs of the Cross, using the charms etc were other common features in curing the warts in the material of both countries.

The dead, the funerals passing by and the sounding of the funeral bells were good opportunities for getting rid of the warts. The use of saliva, human and animal hair, human and animal blood, animal urine and faeces shows the importance of using something containing the life force as well. The contact of strangers is also forbidden

– remedies are taken in secrecy, the cure is carried out in secret, it is sometimes forbidden to talk about the cure until the warts are gone etc. The common times for curing were evening or moonlight night in the Estonian material and morning before breakfast or sunrise in the Irish material. All this indicates the need to convey magical power on particular objects, times and people, thus bringing them out of the ordinary. The wide variety of remedies also shows that what did not work, was abandoned.

The materials from Estonia and Ireland were in the analyses also compared briefly with the German and British traditions, using the research of the Opies from 1959 and the *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. The conclusion here was, that there are several methods and remedies for warts that were/are used in all four countries mentioned, which shows that certain practices have been taken over at some time, some of them were then adapted, some not and this knowledge was then passed on. This would seem to suggest certain waves of common folk remedies across the continent, Great Britain and Ireland.

The materials from the archives were also compared with the modern data found in the Internet in spring 2004 from Irish and Estonian websites. It is concluded that the warts are continuingly a problem in both countries, especially among the youth. There are several articles written by the representatives of academic medicine, but also the common people have added their knowledge and opinions. The common feature here is that even though the doctors know the traditional remedies, they do not accept them. In contradiction, they nevertheless suggest some natural remedies to support the academic cure. It is also quite obvious, that only those remedies that were popular in earlier days, have survived well in peoples memories.

There are websites explaining as to what warts are, how they spread and how to cure them. From the Estonian websites it is clear that herbal remedies are preferred to other old ones and in Ireland the places, where one can cure the warts are integrated into tourism pages. In addition, there is a person in Ireland, who has been buying warts for 38 years.

The illustrative material with the maps of the parishes of Estonia and the counties and baronies of Ireland, as well as the archival data from Estonia and Ireland used for this research, can be found in the appendixes.

The material on the cures for warts in the archives as well as in the Internet is exciting and versatile and certainly worth a further research, offering several ways to widen the research. The additional material has to be collected both in the Internet as well as outside. To get a clearer picture, the herbs should be included in the material. The cures for warts in other European countries are yet another possible research material.

I would like to thank my supervisors Prof. Ülo Valk and PhD Cand. Bairbre Ní Fhloinn for their support and counsel, the Estonian Cultural Endowment for the financial support, Mare Kõiva and Renata Sõukand for their helpful hints, and Ülle Kärner for our discussions over the tea-cup.

KASUTATUD ALLIKAD

Käsikirjalised allikad

H = Jakob Hurda kogu Eesti Rahvaluule Arhiivis Tartus

MMS = *Main Manuscripts* (peamine käsikirjade kogu) Iiri Rahvaluule Arhiivis, Dublini University College'is

SMS = *Schools' Manuscripts* (koolide käsikirjade kogu) Iiri Rahvaluule Arhiivis, Dublini University College'is

Fallon, Emer 1994. *Folk Medicine from the East Kildare Area*. Uurimustöö programmi *Higher Diploma in Irish Folklore* raames. Käsikiri Iiri Folkloori osakonnas Dublini'is.

McClafferty, George 1979. *The Folk Medicine of County Wicklow*. Magistritöö. Käsikiri Iiri folkloori osakonnas Dublin'is.

Tupits, Ave 2003a. *Cures for Warts in the Folk Medicine of Co. Mayo*. Uurimustöö programmi *Higher Diploma in Irish Folklore* raames. Käsikirjad Iiri Folkloori osakonnas Dublini'is ja autori valduses.

Trükiallikad

Bächtold-Stäubli, Hanns & Hoffmann-Krayer, Eduard 1987. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, köited I-X.

Danaher, Kevin 1972. *The Year in Ireland*. Cork: The Mercier Press.

Dinneen, Patrick, S. 1975. *Foclóir Gaelhge agus Béarla. An Irish-English Dictionary*. Dublin: Richview Press Ltd.

Dundes, Alan 2002. *Kes on rahvas? Valik esseid folkloristikast*. Tallinn: Varrak.

Hand, Wayland, 1975. *Folk Curing: The Magical Component*. Bo Almqvist (toim). *Béaloideas* 39-41. Dublin: The Folklore of Ireland Society, 140-156.

- Hatfield**, Gabrielle 2003. *Encyclopedia of Folk Medicine. Old World and New World Traditions*. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-Clio Inc.
- Honko**, Lauri 1962–1963. On the Effectivity of Folk-Medicine. *ARV: Nordic Yearbook of Folklore* 18/19, 290–300.
- Honko**, Lauri & Pentikäinen, Juha 1997. *Kultuuriantropoloogia*. Tallinn: Tuum.
- Irish Folklore and Traditions* 1937. Dublin: An Roinn Oideachas.
- Kamppinen**, Matti 1989. *Cognitive Systems and Cultural Models of Illness*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Laar**, Mart 1995. *Raamat Jakob Hurdast*. Tartu: Ilmamaa.
- Logan**, Patrick M. D. 1972. Warts in Children. *Making the cure: A Look at Irish Folk Medicine*. Dublin: The Talbot Press.
- Lysaght**, Patricia 1993. Bealtaine: Irish Maytime Customs and the Reaffirmation of Boundaries. Davidson, Hilda Ellis (toim). *Boundaries & Thresholds: Papers from a Colloquium of the Katharine Briggs Club*. Exeter: The Thimble Press, 28–43.
- Mägiste**, Julius 1982. *Estnisches Etymologisches Wörterbuch IX*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Ó Floinn**, Bairbre 1979. Blood, sweat and toenails. *Sinsear 1*. Dublin: The Folklore of Ireland Society, 50–53.
- Ó Giolláin**, Diarmuid 1991. The Fairy Belief and Official Religion in Ireland. Narváez, Peter (toim). *The Good People: New Fairylore Essays*. New York & London: University Press of Kentucky, 199–214.
- Opie**, Iona & Opie, Peter 1959. Curing Warts. *The Lore and Language of Schoolchildren*. Oxford: The Clarendon Press.
- Puhvel**, Martin 1989. *The Crossroads in Folklore and Myth*. New York etc: Lang.
- Põvvat**, Lea 1992. Teaduslik meditsiin contra rahvameditsiin. Pilk ajalukku. *Kultuur ja Elu nr 2*. Tallinn: Markleis, 46-51.
- Sarapik**, Virve 1998. Punane. Sõna ja värv. *Sator 1*. Tartu: Eesti Keele Instituudi rahvausundi tööühm, 7-37.

Schrier, Arnold 1958. *Ireland and the American Emigration 1850–1900*. Minneapolis: Dufour Editions.

Sontag, Susan 2002. *Haigus kui metafoor; Aids ja selle metafoorid*. Tallinn: Varrak.

Tupits, Ave 2003b. Soolatüügaste ravi iiri rahvameditsiinis Mayo maakonna materjalide põhjal. Kõiva, Mare & Kuperjanov, Andres (toim). *Mäetagused* 22. Tartu: EKM rahvausundi ja meedia rühm, MTÜ Eesti Folkloori Instituut, 95–106.

Veidemann, Andra 1987. Rahvameditsiin sotsiokultuurilisest ja semiootilisest aspektist. *Looming: Eesti Kirjanike Liidu ajakiri nr 7*, Tallinn: Perioodika, 965–969.

Viidalepp, Richard 1980. Jakob Hurda üleskutse "Paar palvid". *Keel ja Kirjandus nr 5*, Tallinn: Perioodika, 282–290.

Yoder, Don 1972. Folk Medicine. Dorson, Richard (toim). *Folklore and Folklife*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Eesti Internetiallikad

Balscand OÜ (<http://www.balscand.ee/TT.htm> – 20.märts 2004).

DELFI Naisteleht (<http://woman.delfi.ee/mammamia/tulekul/article.php?id=6990338> – 20.märts 2004).

Diabetes 1995, nr 1. Hoolitsegem jalgade eest (<http://www.diabetes.ee/diabetes-artikkel.php?lk=1825> – 20.märts 2004).

Eapteek.ee (<http://www.eapteek.ee> - 20.märts 2004).

Eesti Kirjandusmuuseumi Folkloristikaosakond (<http://www.folklore.ee/tagused/nr22/ave.htm> – 20.märts 2004).

Eesti Rahva Muuseum (<http://www.erm.ee/?node=519> – 15.aprill 2004).

Hippokrates. Kuukiri arstidele (<http://www.hippokrates.ee/art1veebr20.htm> – 20.märts 2004).

Hugo Treffneri Gümnaasium (<http://www.htg.tartu.ee/klaskid/c2/konspektid/bio2.txt> – 20.märts 2004).

Kliinik.ee (<http://www.kliinik.ee> – 20.märts 2004).

Kuldkeppide jälgedes (kodulehekülg) (<http://www.aai.ee/~tarmo/txt/Noidus.html> – 20.märts 2004).

Lastekas (<http://lastekas.hot.ee/uudised.php3?id=2087&cid=146&a=1> – 20.märts 2004).

Loodusteaduste didaktika lektoraat (<http://sunsite.ee/taimed/oistaim/vurohi.htm> – 20.märts 2004).

Loogna, Naomi 2000 (http://www.terviseleht.ee/200044/44_tyykad.php – 20.märts 2004).

Lõuna Surfariid (<http://surf.triip.ee/index.php?ID=137> – 15.aprill 2004).

Miksike (<http://www.miksike.ee/elehed/8klass/1mikroskoopilinemaailm/8-2-13-3.htm> – 20.märts 2004).

NETI – Eesti Interneti Kataloog ja Otsingusüsteem (<http://www.neti.ee> – 20.märts 2004).

Noortekas (<http://noortekas.hot.ee/?id=2206&cid=10&a=1> – 20.märts 2004).

Põlvamaa (http://www.polvamaa.ee/failid/uurimused/taimede_kasutamine.pdf – 20.märts 2004).

Remm, Maido 1998. *Viroloogia loengud* (<http://www.ebc.ee/~mremm/virol/dna/papi.html> – 20.märts 2004).

SmithBridge Productions (<http://www.smithbridge.ee/lesmiserables/27102001sl.html> – 20.märts 2004).

StOne kodulehekülg (<http://www.parnu.ee/raupage/60haigust/4.html> – 20.märts 2004).

Talpsep, Tiit 2002. *Kuri ja salapärase papilloomiviirus.*

(http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/index.php?id=223 – 20.märts 2004).

Terviseportaali OÜ 2001 (<http://fitness.inimene.ee/pages.php3/06?haigus=851> – 20.märts 2004).

Turismiweb.ee (<http://www.turismiweb.ee/index.php?nid=2> – 20.märts 2004).

Ustav, Mart 2002. *Kuidas elada koos papilloomiviirustega?*

(http://www.vedur.ee/akadeemia/foorum_ala.php?aID=1015 – 20.märts 2004).

Uusküla, Anneli 2000. *Soolatüükast vähini – inimese papilloomiviirus*.

(http://www.terviseleht.ee/200047/47_inimese.php – 20.märts 2004).

Zone Media OÜ (<http://www.zone.ee/tinn/magamist.htm> – 20.märts 2004).

Iirimaa Internetiallikad

Buckley, David 2000. Cryosurgery Treatment of Plantar Warts. *The Irish Medical Journal Vol 93, No 5* (http://www.imj.ie/news_detail.php?nNewsId=2023&nVolId=60 – 15.aprill 2004).

Campus.ie. Special Focus: Condom Power (<http://www.campus.ie/user?cmd=detail&itemid=1761> – 15.aprill 2004).

Carlow Nationalist 2002. Young scientists reveal their projects, warts and all! (<http://archives.tcm.ie/carlownationalist/2002/01/21/story838.asp> – 15. aprill 2004).

Donegal Town. Fort of the Foreigner (http://www.donegaltown.ie/News-Section4.aspx?level4_id=471 – 15.aprill 2004).

Inver National School (<http://www.iol.ie/~bmullets/cures> - 15.aprill 2004).

Ireland On-line (<http://home.iol.ie> – 15.aprill 2004).

Irishhealth.com. Warts and Verrucas (<http://www.irishhealth.com/?level=4&con=276> – 15.aprill 2004).

Longford.ie (<http://www.longford.ie/community/townsection.php?action=3&town=22&contenttype=3> – 15.aprill 2004).

Louth Online (http://www.louthonline.com/html/cures_and_customs.html – 15.aprill 2004).

MacConnell, Cormac 2003. *Emigrant Online – News for the Global Irish Community* (<http://www.emigrant.ie/article.asp?iCategoryID=142&iArticleID=14408> – 15. aprill 2004).

Meath County Council (<http://www.meath.ie/Common/100502.htm> - 15.aprill 2004).

Saunders, W.B 1994. *Plantar Warts and Verrucas* (<http://www.lasercentre.ie/treatments/warts.htm> – 15.aprill 2004).

Warts.ie (<http://www.warts.ie> – 15.aprill 2004).

LISAD

Lisa 1 Eesti kihelkondade kaart

Soolatüükaid puudutavad tekstid Jakob Hurda kogust

Lisa 2 Iirimaa maakondade ja krahvkondade kaart

Soolatüükaid puudutavad tekstid Iiri Rahvaluule Arhiivist